

Az önkéntesség szerepe a fejlett piacgazdaságban

Szakmai dolgozat az ELTE-BTK Kulturális
menedzserképző program számára

Budapest. 2003. 03. 29.

Készítette: Szigeti Ferenc Albert

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	
	1. A téma bemutatása, aktualitásának hangsúlyozása	3
	2. Szakirodalmi előzmények	4
	3. Alkalmazott módszerek	5
II.	Az önkéntesség	
	1. Az önkéntesség fogalma	5
	2. Az önkéntesség története	8
	3. Önkéntesség és társadalom	11
	3.1. A segítségnyújtás szociálpszichológiája	11
	3.2. Társadalmi tőke: bizalom, szolidaritás, civilség	12
	3.3. Nonprofit szervezetek társadalomlélektani szerepe	14
	3.4. Az önkéntesség hatása a társadalomra	16
	4. Nemzetközi kitekintés	
	4.1. Önkéntesség Nagy-Britanniában	19
	4.2. Az önkéntesség helyzete Katalóniában	21
	5. Önkéntesség számokban Magyarországon	23
	6. Az önkéntes és a másik fél	
	6.1. Önkéntes a civil szervezetben	32
	6.2. Önkéntes a vállalatnál	35
	6.3. Önkéntes központok	38
	7. Nemzetközi önkéntesség	39
	8. Önkéntesség Nemzetközi Éve	40
	8.1. Önkéntesség Nemzetközi Éve Magyarországon	41
III.	Összefoglalás	45
IV.	Irodalomjegyzék	47

„A szolidaritás minden emberi tevékenység
egyetlen lehetséges értelme és célja.”

(Rorty R.)

I. Bevezetés

1. A téma bemutatása, aktualitásának hangsúlyozása

Az önkéntesség a különféle alapokon szerveződő társadalmak természetes velejárója, segítője, amelynek motivációs háttérében a szolidaritás, mint emberi alapérték nevezhető meg. Az önkéntesség története tehát egyidős az emberiség történelmével, rögzített formában azonban csak az újabb időkben jelent meg, a piacgazdaságban betöltött szerepe pedig az önkéntesség új funkcióit hozta magával, illetve alakította ki.

Nemzetközileg az önkéntesség egyre nagyobb elismerést kap nemcsak a nonprofit, hanem a forprofit szférában is, egyre nagyobb szeletet hasít ki a piacgazdaságból, egyre nagyobb terhet vesz magára, s az önkéntesség, mint egyéni cselekvés ma már számos ponton érintkezik nemcsak a civil szférával, hanem a modern üzleti menedzsmenttel, a humán erőforrás menedzsmenttel, az egészségüggyel és a turizmussal is. Kiemelten igaz mindez a kapcsolatokkal minden téren átjárt, azokon alapuló Európában, így az önkéntesség kérdése, jelenléte egyre fontosabbá válik hazánk számára is.

Jelen dolgozat először az önkéntesség elméleti, fogalmi és történeti háttérét kívánja tisztázni, majd a számok tükrén keresztül bemutatja az önkéntesség legfontosabb ismérveit. Ezután szeretnék beszélni az önkéntesség társadalomra tett hatásáról, valamint a modern önkéntességről, s ezen keresztül szeretnék rávilágítani a nemzetközi és a magyar önkéntesség közti különbségekre, összefoglalva mindazon problémákat, amelyek egy modern, a gazdasági-társadalmi életet átszövő önkéntesség kialakulását hátráltatják hazánkban, illetve mindazon feladatokat, amelyek megvalósítása révén Magyarországon is kialakulhat egy, az Európai Unióhoz „méltó”, azt a szintet utolérő intézményrendszer és önkéntes „mozgalom”.

Dolgozatom ezért alapvetően összefoglaló jellegű. Az önkéntesség terén jelenleg Magyarországon és a világon is nagyon sok minden történik. Magyarországon az önkéntesség ebben a formájában újkeletű jelenség, ezért is szeretném összefoglalni mindazt, amire az önkéntesség e „fontos időszakában” oda kell figyelni.

Dolgozatomban az önkéntesség modern formájáról kívánok csak és kizárólag beszélni, arról az önkéntességről, amely a civil szférán belül körvonalazódik, azon belül mérhető, valamint az önkéntességnek a modern üzleti világban megjelenő formáiról. Nem kívánok tehát szólni az önkéntes tűzoltó egyletekről és az árvízi önkéntességről, bár kétségtelen, hogy ezek is számos ponton érintkeznek a civil szférában realizálódó önkéntességgel.

2. Szakirodalmi előzmények

Az önkéntesség természetesen jelen volt Magyarországon a szocializmus évtizedei alatt is, annak ellenére, hogy a rendszer köztudottan tiltott mindenféle alulról jövő, civil kezdeményezést. Az önkéntességet „társadalmi munka” néven államosította a rendszer, ennek következtében nem is intézményesülhetett, de jelen volt a mindennapi életben. Mint ahogy a civil szféra is az elmúlt 15 évben alakult ki újra Magyarországon, úgy az önkéntesség is, igaz, kicsit megkésve. Mint ahogyan az elhangzott a 2002 novemberében megrendezett Önkéntesség Magyarországon konferencián is, a magyar civil szféra sok hiányossága ellenére jelenleg jutott el a mennyiségi növekedés évei után a minőségi fejlődés szakaszába. Az önkéntesség – mint a civil szféra része – kicsit megkésve jelentkezett Magyarországon, jelen pillanatban is még számos hátrányossága van mind szervezeti, kormányzati és jogi szinten, mind az önkéntesség társadalmi elfogadottságát tekintve.

Ennek következtében az önkéntesség szakirodalma még viszonylag sovány. A KSH civil szférával foglalkozó kiadványaiban először 1993-ban tanulmányozta a témát bővebben, s emellett egy átfogó tanulmány jelent meg Czike Klára tollából. A civil szféra kutatásának másik nagy bástyája hazánkban a Nonprofit Kutatócsoport. A United Way Budapest Alapítvány, a DIA (Demokratikus Ifjúságért Alapítvány), a Közösségfejlesztők Egyesülete, a Humánszolgáltatók Országos Szövetsége és a NIOK (Nonprofit Információs és Oktató Központ) közreműködésével 2002-ben jött létre az Önkéntes Központ Alapítvány, amelynek feladata a magyarországi önkéntesség koordinálása. Emellett természetesen számos alapítvány foglalkozik ma már önkéntesek küldésével, szervezésével.

3. Alkalmazott módszerek

Dolgozatomban alapvetően a KSH adatainak feldolgozására és az említett források által elérhető szakirodalomra támaszkodom, másrészt az Internetre. A KSH adatok feldolgozását statisztikai módszerek alapján végzem, az Internetre, illetve az általa elérhető forrásokra pedig azért helyezek nagy hangsúlyt, mert ezen oldalakat böngészve – a hazai szakirodalom ismeretével - nagyon jól kirajzolódik a nyugat európai önkéntesség képe, egy olyan kép, amely hazánk számára is alapvető célként fogalmazódik meg. Másrészt az Internet megjelenésével az önkéntesség nagyot fejlődött, a szektor ma már jelentős mértékben azon keresztül jelenik meg a közvélemény előtt és azon keresztül kommunikál.

II. Az önkéntesség

1. Az önkéntesség fogalma

Az önkéntesség kifejezés a latin “*voluntarius*” szóból származik, ami “hajlandót” jelent. Az önkéntes fogalmát sok helyütt megfogalmazták, fő jellemzői azonban nem változnak. Az alábbiakban az Egyesült Nemzetek Önkéntesei (UNV) által készített jelentés alapján összefoglalom, ki számít önkéntesnek.

Az önkéntesség különböző formákat ölt és különböző jelentéstartalommal rendelkezik a különböző helyzetekben, a történelem, a politika, a vallás és a kultúra erős hatást gyakorol rá. Amit az egyik országban önkéntességnek tekintenek, azt a másokban elvetik, mint alulfizetett, vagy túlzottan munkaerő igényes munkát. Az értelmezések széles köre ellenére mégis, meghatározhatók azok az alapvető jellemzők, amelyek együttesen önkéntes tevékenységet alkotnak. Három jellemző tulajdonság határozza meg az önkéntességet:

- Először is a tevékenység nem folytatható elsősorban anyagi ellenszolgáltatásért, bár a kiadások megtérítése és jelképes fizetség megengedhető.
- Másodszor, a tevékenységet önként kell végezni, az egyén saját, szabad akarata alapján, bár itt is vannak szürke területek, mint például az iskolai közösségi munka, amely bátorítja, néha pedig előírja a diákoknak a részvételt az önkéntes munkában.

- Harmadszor, a tevékenységnek - az önkéntesen kívüli - más személy hasznát kell szolgálnia, vagy a társadalom egészét, bár az önkéntesség jelentős haszonnal jár az önkéntesre nézve is.

Önkéntes tehát az, aki szabad akaratából, tudatosan, mások javára történő tevékenységet anyagi ellenszolgáltatás, fizetség nélkül végez. Az önkéntesség olyan nonprofit jellegű, ellenszolgáltatás nélkül végzett tevékenység, melyet egyének folytatnak a környezetükben élő személyek, a közösség, vagy az egész társadalom helyzetének javítása érdekében. Az önkéntesség a társadalmi, kulturális, gazdasági és környezeti fejlesztés közösségi eszköze. Az önkéntes segítség több alakban nyilvánul meg, a hagyományos kölcsönös támogatástól kezdve a krízishelyzetekben, katasztrófák alkalmával megszervezett közösségi segítő akciókig. Az önkéntesség azt a természetes igényünket elégíti ki, hogy olyan csoporthoz tartozzunk, melynek a céljait és értékrendjét teljesen el tudjuk fogadni és azonosulni tudunk vele. A tevékenységek köre kiterjed többek között a humanitárius segélyezésre, a technikai együttműködésre, az emberi jogok védelmére, az egészségügyi és szociális segítségre, a közügyek képviselésére és társadalmi kampányok megvalósítására. Egyes területeken az önkéntesek részvétele nélkülözhetetlen.

Az önkéntesség összes fajtája fellelhető a világ minden részén, azonban országról országra jelentősen különböznek az önkéntesség formái. Az adott ország gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedése és fejlettségének foka alkotják az önkéntességet befolyásoló tényezőket.

Az önkéntesség hivatalos meghatározása azonban mindössze tíz országban létezik: Argentínában, Brazíliában, Dániában, az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Hollandiában, Izraelben, Jordániában, Maliban és Spanyolországban.

Számos ország az egyéni döntést és részvételt hangsúlyozza az önkéntesség meghatározásakor: „önkéntes az, aki...”. Más országok a szervezetek szerint, és vannak olyan országok, melyek a tevékenységek szerint adnak meghatározást. A hangsúlyok tehát eltérőek. Ugyanakkor számos közös elemet találunk szinte valamennyi meghatározásban. Argentína, Mali és Izrael meghatározásai a legszélesebbek. Japán és Magyarország jelzi, hogy különböző terminológiákat egymással felváltva használnak. Ebben a két országban az önkéntes szervezetek, valamint a nem-kormányzati és a non-profit szervezetek közötti különbség nem olyan egyértelmű, mint a többi országban. Néhány országban figyelemre méltó egy-egy sajátos elem, már csak jelenléte vagy hiánya miatt is; például a „ha másoknak segítünk, önmagunknak segítünk” kifejezés reciprok tartalma Argentínában, „a

mások javára” kitétel hiánya a svéd leírásban, vagy a „munkaerő és technikai segítség, amelyben a munkaerő-ráfordítás a meghatározó” hangsúly a Fülöp-szigeteken.

Az önkéntes definíciója	
Ki számít önkéntesnek?	%
Aki ellenszolgáltatás nélkül, ingyen dolgozik	28,7
Aki segít a szervezetnek bármiben, bárhogy	19,2
A teljes tagság	11,4
A szervezet vezetői, vezetőség	9
Mindenki, aki itt dolgozik	7,2
Akik társadalmi munkában dolgoznak	3,6
Rendszeresen ingyen segít, munkát lát el a szervezetnél	3
Aki kevés pénzért sokat dolgozik	2,4
Aki a szervezet céljai elérése érdekében hasznos munkát végez	2,4
Aki nem pénzért, fizetésért dolgozik	2,4
Térítés nélkül dolgozó külső segítő	1,8
Aki továbbadja a tudását a szervezet és mások javára	1,8
Mindenki, aki szeretetből segíteni akar a szervezetnek, illetve a szervezeten keresztül másoknak	1,2
Aki nem főállásban dolgozik a szervezetnél	1,2
Aki a közösségért dolgozik	1,2
Közvetlenül az érintettek	0,6
Polgári szolgálatos	0,6
Aki önként dolgozik a szervezetnél	0,6
Aki elvégezte az önkéntesek tanfolyamát, képzését és segít is	0,6
A hatóságoknál nem bejelentett munkatárs	0,6
Juttatás nélküli alkalmazott	0,6

Forrás: Czike Klára: Önkéntesség számokban

A fenti táblázatból jól látszik, hogy a szervezetek tükrén keresztül ki is számít önkéntesnek, hogy Magyarországon mennyire széleskörűen használják az önkéntesség fogalmát, a legtöbbször elhangzott válasz ugyanakkor egybeesik az önkéntesség egyik, az ENSZ által is megerősített alapdefiníciójával.

Az Önkéntes Kezdeményezések Nemzetközi Szövetsége (IAVE) az 1990-ben Párizsban tartott világkongresszuson az önkéntes munka fő jellemzőit az alábbiakban határozta meg:

- Ingyenes szolgáltatás, amelyet önként vállal a szolgáltatást nyújtó.
- Az állampolgárok közösségi életben való részvételének módja.
- Olyan szolgáltatás, amelyet egyesület vagy más strukturált csoportosulás szervez.
- Célja az életminőség javításának, az egyén fejlődésének és a szolidaritás erősítésének elősegítése.
- A békét és az igazságosságot szolgálja.
- Újító gondolatok megvalósításával fejleszti a gazdaságot, s ily módon segíti új szakmák kialakulását és a gazdaság növelését.

A fent felsorolt definíciók egyike szerint az önkéntesség feltétele a szervezettség. Ez a szervezettség nagyban hozzájárult a kimondottan önkénteseket koordináló szervezetek-, illetve az egész nonprofit szektor létrejöttéhez, s fontosságáról a továbbiakban még lesz szó.

2. Az önkéntesség története

Az önkéntesség a korai kereszténység időszakára vezethető vissza, a vallás egyik alaptételének tekintendő felebaráti szeretet volt a jótékonykodás és a mások iránti könyörületesség alapja. Az idő haladtával a különböző rendek és egyházak már szervezett formában próbáltak segíteni az időseken, betegeken és árvákon, alamizsnát osztogattak, a szerencsésebbeket pedig magukhoz vették kolostoraikba. A céhek megjelenésével és a polgárság kialakulásával megjelent egy tehetősebb társadalmi réteg is, amely felelősséget vállalt a közösség elesettjeiért. Az első szegénytörvény Angliában jelent meg 1601-ben, mely rendelkezés állami feladattá tette a szegényekről való gondoskodást. Dickens regényeit olvasva az ember rögtön megkérdőjelezné ezen intézmények működésének hasznosságát, de fokozatosan létrejöttek a civil szervezetek első csírái is, ahol a jótékony polgárok nem vallási elkötelezettségből és nem is állami előírás alapján, hanem önállóan vállalták a segítő munkát.

Az önkéntesség történelmének taglalásakor rá kell világítani a felvilágosodás korára, annak fontosságára, amikor is kialakult a mai civil társadalmat életre hívó társadalmi nyilvánosság: a civil társadalom alapja az önkéntesség, hiszen „intézményes magvát önkéntes alapon történő, nem állami és nem gazdasági összefogások képezik, amelyek, hogy rendszerezés nélkül csak megnevezzek néhány példát, az egyházaktól, kulturális egyesületektől és akadémiáktól, a független médiumokon, sport- és szabadidőegyleteken, vitaklubokon, lakossági fórumokon és állampolgári kezdeményezéseken át a szakmai egyesületekig, politikai pártokig, szakszervezetekig és alternatív intézményekig terjednek” (Jürgen Habermas, 1999, 41-42. p.).

Az önkéntesség a magyar társadalom szerves része, és annak nyomait a kora középkortól fel lehetett fedezni. Hazánkban a kiegyezés évében, 1867-ben dolgozták ki a szegénygondozás államra vonatkozó törvényi szabályozását, de még a két világháború között is nagy szerepe volt az egyház által szervezett segítségnek. Az önkéntesek házról házra járva keresték fel a nyilvántartott szegényeket és betegeket, takarították lakásaikat, ruhát és élelmiszert gyűjtöttek számukra. Az önkéntes mozgalmak szervezeti formába rendeződése erőteljesen a reformkor Magyarországon jelentkezett. Az aktuális hatalom nem mindig nézte jó szemmel ezen kezdeményezéseket, és emiatt a kibontakozása a nyugati társadalmakéhoz képest megkésett. A második világháború előtti időben már az állam és önkormányzatok által is támogatott rendszerekben jelenhettek meg az önkéntesek, főképpen a szociális ellátásban (pl. Egri Norma).

Sajnálatos módon a szocializmus alatt az állampolgárok önkéntes szervezetei háttérbe szorultak, mert a mindenható állam az élet minden területén saját maga kívánta a megoldásokat szállítani és így nem kaphattak teret a közösségi problémákra szerveződő állampolgári kezdeményezések. A rendszerváltás utáni idő bizonyította, hogy a magyar társadalomban mérhetetlen tettvágy és problémamegoldó készség szunnyadt, amit le lehetett folytatni évtizedeken keresztül, de teljesen kiirtani képtelenség volt. Ennek következtében a törvényi változásokkal egy időben gombamód kezdtek elszaporodni a főképpen önkéntes munkán alapuló egyesületek, egyletek és körök.

A szektor fejlődését elősegítő változás több lépcsőben következett be. Néhány civil tevékenységnek - például a kultúra vagy a természetvédelem területén - már a nyolcvanas években megkezdődött a reneszánsza. 1987-ben a Polgári Törvénykönyv módosítása szabad utat engedett az alapítványok létrejöttének. A rendszerváltozást közvetlenül megelőző egyik legfontosabb törvény 1989-ben született meg, amely visszaállította az egyesülés teljes szabadságát. A civil szektor fejlődése szempontjából ugyanakkor kulcsfontosságú, hogy

1988-tól létrejött egy korszerű adórendszer is, amely azután pillanatok alatt lehetővé tette a civil szektor közvetlen támogatását is.

A ma Magyarországon az önkéntesség megkerülhetetlen, és figyelmen kívül hagyása komoly hiba. A szervezetek kimagasló száma jelzi, hogy az emberek nagy százaléka vesz részt szabadidejében önkéntes tevékenységben, mégis azt lehet tapasztalni, hogy az önkéntes munkát vállalók aránya és a közösen felvállalt és megoldott feladatok mennyisége elmarad a nyugati országok szintjétől. Ennek manapság sok oka van, de leginkább a következők jellemzők:

- a pozitív társadalmi minta hiánya (ha a fiatal generáció nem látja, hogy a szülők is magától értetődőnek veszik az önkénteskedést, akkor ők is nehezebben fogják elkezdni);
- a hagyományos közösségek korábbi szétzilálódása (főképpen a városba költözők vesztették el kapcsolataikat a saját környezetükben lakókkal);
- a civilek szervezési készségeinek hiányossága (még nem volt alkalmuk arra, hogy megtanulják, hogyan is lehet egy jól működő önkéntes programot üzemeltetni);
- a megfelelő emberi erőforrások hiánya (kevés a fizetett alkalmazott a szervezeteknél és azok hiányában nem tud a szervezet megfelelően bánni az újonnan érkező segítőkkel);
- az emberek pénzkeresésért vívott küzdelme (a nyugati országokéhoz képest kevesebb idő jut idehaza szabadidős programokra);
- hiányzik a megfelelő törvényi háttér (ma, aki önkénteskedik, azt nem sok választja el a feketemunkástól);
- hiányzik az önkéntesség megfelelő társadalmi súlya (ennek hiányában a média és a politikusok kevéssé tartják fontosnak az önkéntesség propagálását, előmozdítását).

3. Önkéntesség és társadalom

3.1. A segítségnyújtás pszichológiája

A segítségnyújtást a szociálpszichológia szempontjából két elmélet köré csoportosíthatjuk. Az egyik az ún. *negatívállapot-enyhítés* modellje. Segítő viselkedésünk annak köszönhető, hogy csökkenteni akarjuk azt a rossz érzést, amit a másik ember szenvedése okoz bennünk. Más szóval azért teszünk jót, hogy jól vagy jobban érezzük magunkat, mivel a segítségnyújtás érzelmi nyereséggel jár. A kutatások azt bizonyítják, hogy ha büntudatunk van - például egy koldus láttán -, vagy bánatosak, csalódottak vagyunk, akkor készségesebben segítünk. "A segítségnyújtás eltereli a figyelmünket saját bajunkról, csökkenti büntudatunkat, szomorúságunkat, vagy éppen csalódottságunkat. Az emberek tisztában vannak azzal, hogy a segítségnyújtástól jobban fogják magukat érezni, így aki szeretne jobb hangulatba kerülni, gyakran ajánlja fel segítségét." (*Eliot R. Smith - Diane M. Mackie, 681.old*)

Ezek után felmerül a kérdés, hogy létezik-e valódi önzetlenség, valódi altruizmus. Létét az "*empátia-altruizmus modell*" felállító kutatások bizonyítják. Ezen elmélet szerint a másik ember szenvedése iránti empatikus aggodalom altruista viselkedésre motiválhatja az embereket, vagyis olyan segítségnyújtásra, amelynek célja nem a saját kényelmetlenség érzetünk csökkentése, hanem a másik ember szenvedéseinek enyhítése. A kísérletek szerint az empátia, a szenvedő emberrel való azonosulás idézhet elő önzetlen segítségnyújtást.

Vannak bizonyos normák, amelyek az altruisztikus viselkedést támogatják. Ilyen például a *viszonosság normája*, azaz azért segítünk, mert korábban rajtunk is segített valaki, vagy azért, mert számolunk azzal, hogy később mi is segítségre szorulhatunk. Ezen magatartás alapja az a kipróbált viselkedésforma, hogy úgy bánj másokkal, ahogy szeretnéd, hogy veled bánjanak. Az *elosztás normája* szintén elősegíti az önzetlen segítségnyújtást, mivel azokat, akiknek több jutott, arra készíti, hogy adjanak belőle a kevésbé szerencséseeknek. A harmadik ilyen norma pedig a *társas felelősség* normája, mely arra készíti, hogy segítsünk mindazokon, akik nem tudnak magukon segíteni.

A negatívállapot-enyhítés modellben a segítő személyes aggodalmat él át és célja az, hogy negatív érzéseit, félelmét, szorongásait csillapítsa, vagy úgy, hogy segít, vagy úgy, hogy ha teheti, nem vesz tudomást a segítségre szorulókról. Az empátia-altruizmus modellben pedig az egyén empátiás aggodalmat él át, ez altruista segítségnyújtáshoz vezet, melynek célja a segítségre szoruló szenvedéseinek enyhítése.

Az önkéntesség azonban nem feltétlenül egyenlő a közvetlen segítségnyújtással. Egy szervezni imádó ember ezen szenvedélyét önkéntesként is kiélheti, tegye azt szervezett formában egy alapítvány önkénteseként, vagy egyszerűen mint egy csoport (pl.: egyetemi évfolyam) szervezője.

Az ideális önkéntes összefüggésbe hozható az először William Drayton, az Ashoka szervezet alapítója által megfogalmazott társadalmi vállalkozó fogalmával (*The Entrepreneur's Revolution and You, William Drayton*).

A társadalmi vállalkozó elhivatott a társadalmi változást előidéző innovatív ötlet iránt és rendelkezik azzal a vállalkozói ösztönrel, hogy elérje az előbbi megvalósítását. Ezek az emberek jövőbeli elképzelésekkel és kreativitással rendelkeznek és azzal az eltökéltséggel, amely hagyományosan a vezető üzletemberekhez kapcsolódik. A társadalmi vállalkozók sokkal inkább a szisztematikus társadalmi változások mellett kötelezik el magukat és nem az anyagi haszon motiválja őket. Míg az üzleti vállalkozások a verseny és a haszon révén gyarapodnak, addig a társadalmi vállalkozóknak egészen más motivációjuk van: a vezetés iránt való elkötelezettség az összes társadalmi résztvevő bevonásával és az elhivatottság, amely a társadalmi rendszerek és szokások megváltoztatására irányul.

Az önkéntesség eszményének terjesztése a „társadalmi vállalkozó” nézetének elterjesztését jelenti, s egyaránt kívánatos a nonprofit szakemberekre és az önkéntes segítőkre, kvázi az egész társadalmra nézve.

3.2. Társadalmi tőke: bizalom, szolidaritás, civilség

Putnam (1993) hipotézise szerint a közösség formális szervezetei (pártok, szövetségek, egyesületek, vállalkozások) a személyes informális kapcsolódások nyomán jönnek létre. A társadalmi tőke teremthető informális és formális együttműködésekben, köz- vagy a magánszükségletek kielégítése során. Lehet olyan kötés (bonding), társadalmi vagy pszichológiai támogatás, segítségnyújtás, amelyet a társadalom kevésbé szerencsés tagjai élvezhetnek. De betölthet híd (bridging) szerepet is például különböző etnikai csoportok között, vagy ökumenikus vallási csoportok működése során.

Fukuyama (2000) hipotézise szerint a társadalmi tőke a kultúrában gyökeredzik. Szerinte minden egyénnek ugyanolyan fogékonysága, hajlandósága van arra, hogy együttműködjön, a különbségek a különböző kultúrák között vannak (pl. a japán és a kínai

társadalomban mélyen gyökerező cselekvés az együttműködés a szoros családi kötődések révén, míg az individualista nyugati társadalmakra ez kevésbé igaz).

A szociálpszichológiai megközelítés azt vizsgálja, hogy mekkora az egyén bizalma másokban, a társadalmi intézményekben, mert ennek függvénye, hogy részt vesz-e informális hálózatokban, tagja lesz-e formális szervezeteknek. A legtágabb értelmezés szerint a társadalmi tőke magába foglalja a társadalmi és a politikai környezetet is, meghatározza a társadalmi struktúrát, és létrehozza azokat a normákat, amelyek a fejlődést biztosítják. Hatása kiterjed az olyan formális intézményi kapcsolódásokra és struktúrákra mint a kormányzat, vagy a politikai rendszer, a törvények és szabályok, valamint a polgári és politikai szabadságjogok.

A társadalmi tőke társadalmi jelenlétét, s így a bizalmat, a szolidaritást, vagy a civil kurázsit nem lehet az adott társadalom kulturális gyökerei nélkül vizsgálni. Egy adott ország kulturális normái azonban időről időre változnak és ehhez képest változik a társadalmi tőke mennyisége és milyensége is.

Ahol a civil élet és a civil kezdeményezés erős, ott az állampolgárok elköteleződnek közügyek mellett, de nem személyeskedéssel vagy patrónus-kliens viszonyban. A polgárok bíznak egymás cselekedeteinek tisztességében és abban, hogy kölcsönösen betartják a törvényeket. A vezetők ezekben a régiókban hisznek a kormányzatban és hajlandóak politikai ellenfeleikkel kompromisszumokat kötni. Az embereknek és vezetőiknek azonos kötelezettségeik és jogaik vannak. A társadalmi és politikai hálózatok horizontálisan és nem vertikálisan szervezettek. A közösség értékei közé tartozik a szolidaritás, a civil kezdeményezés, az együttműködés és az őszinteség.

Ahol a civilitás gyenge, ott egy-két ember hoz döntéseket a közjót illetően, kevesek számára adatik meg, hogy a folyamatban részt vegyen. A politikai részvétel személyi függőségeken vagy magánérdekeken nyugszik, nem kollektív célok vezérlik. A szociális és kulturális megmozdulásokban való részvétel minimális. A magán kezgy áll szemben a közösségi célokkal. A korrupció normaként elfogadott a politikusok körében is, akik a demokrácia alapelveivel kapcsolatosan meglehetősen cinikusan nyilvánulnak meg. A kompromisszumnak negatív felhangja van. A törvényeket - mindenkiel egyetértésben - szegik meg, de a mások törvénytelenységétől való félelmükben az emberek egyre szigorúbb szabályokat követelnek. E csapdában majdnem mindenki megéli a tehetetlenséget, a kisémmizettséget és boldogtalanságot. Mindent figyelembe véve nem meglepő, hogy a kormányzat ebben a helyzetben kevésbé hatékony, mint a civilségben fejlettebb közösségekben lenne. *(Putnam 1993)*

Az ipari társadalomból az információs társadalomba való átmenet a *Gemeinschaft*-ból a *Gesellschaft*-ba való átmenethez hasonlítható (*Fukuyama 2000*). Akkor a mezőgazdasági társadalom alakult át iparivá, most az ipari társadalom válik információs társadalommá, ahol a fizikai munka szellemi munkává, a termék információvá, a termelés szolgáltatássá változik. E változás során átalakulnak a közösségek is. A modernitás előtti társadalomban a bizalom alapvető jelenség volt a közösség személyes kapcsolatrendszerében.

Az információs társadalmakban csökkent a bizalom az emberekben az állam, a politika, és a nagy társadalmi intézmények iránt, és ez - több szerző szerint is - a civil társadalom előtérbe kerülését eredményezte. A folyamat részben Kelet-Európában is megfigyelhető, okai ugyanazok, mint Nyugat-Európában: elégtelen információ, a részvétel lehetetlensége, az interperszonális kapcsolatok biztonságának hiánya.

A regisztrált civil szervezetek és szerveződések számának hirtelen növekedése láttatja a jelenséget, ugyanakkor e növekedés stagnálása hívja fel a figyelmet egy ellenkező irányú folyamatra.

3.3. Nonprofit szervezetek társadalomlélektani szerepe

Az állampolgári öntevékenységnek, a jótékonyágnak és az önkéntesen, ellenszolgáltatás nélkül végzett munkának mind a társadalom, mind az egyén életében több különböző szerepe lehet. Bármilyen magas fejlettséget ért is el a XX. század végére a munkamegosztás, bármennyire uralkodóvá váltak is a modern társadalmakban a piaci viszonyok, a professzionális piaci szolgáltatók mégsem lehetnek képesek minden emberi és társadalmi szükséglet kielégítésére. Több okból sem. Egyrészt a szolgáltatások megvásárlása fizetőképes keresletet feltételez, s ez a feltétel a társadalom peremén élők esetében maradéktalanul sohasem teljesül. Másrészt, az emberi szükségletek túlságosan differenciáltak ahhoz, hogy kielégítésükre a némileg szükségképpen uniformizált piaci szolgáltatások alkalmasak legyenek. Végül, a közösségi kezdeményezés, az önérdeken túllépő adomány és a piaci intézményrendszeren kívül, önkéntesen végzett munka - gyakorlati hasznosságától függetlenül - igen fontos lelki szükségleteket is kielégít, hozzájárul ahhoz, hogy az emberek kiéljék kreatív hajlamaikat, számukra fontos közösségekbe kapcsolódjanak be, tágabb és szűkebb környezetükben egyaránt hasznosnak érezzék magukat.

A jótékonyagra, öntevékenységre és önkéntes munkára tehát a társadalomnak a szükségletek kielégítése, a szociális problémák kezelése, maguknak az állampolgároknak

pedig saját belső egyensúlyuk és a társadalomban elfoglalt helyük megszilárdítása érdekében van szükségük. Ebből elméletben nem csak az következik, hogy a nonprofit jelenségnek a modern társadalomban rendkívül kiterjedtnnek kell lennie, hanem az is, hogy kiterjedtsége bizonyos értelemben a társadalom egészségének mutatójaként is felfogható. A közösségi kezdeményezések magas arányából szoros és szerteágazó társadalmi kapcsolatokra, az állampolgári felelősségérzet és szolidaritás erősségére, az egyének szilárd társadalmi beágyazottságára lehet következtetni. Alacsony szintje - éppen ellenkezőleg - súlyos problémákra, a társadalom atomizáltságára, s az egyének ezzel szorosan összefüggő talajvesztésére utal (*Kuti Éva, 1998*).

Természetesen sem a társadalmi problémák megoldásának, sem az egyéni státuseremtésnek nem az önkéntes szervezetek létrehozása az egyetlen lehetséges eszköze. A jóléti állam igen sok olyan szolgáltatást biztosít polgárainak, amelyekhez a piaci rendszer jóvoltából nem jutnának hozzá, s így bizonyos mértékig csökkenteni tudja az önkéntes kezdeményezések iránti társadalmi igényt. Az egyén is számos módon teheti hasznossá és fontossá magát: fizetett munkája, hatalmi helyzete, vagy éppen jótékony célú adományai éppúgy alkalmasak társadalmi státusának megszilárdítására, mint a közösségi tevékenysége. Bizonyos életszínvonal fölött a családi, baráti és társasági kapcsolatoknak sem feltétlenül nélkülözhetetlen eleme a kölcsönös segítségnyújtás.

Mindennek ismeretében megfogalmazható az a kérdés, hogy milyen lelki szükségleteket elégítettek ki a kilencvenes évek elején a gombamód szaporodó nonprofit szervezetek, mi volt az a társadalomlélektani szerep, amelynek betöltésére az állampolgárok ezerszám hozták létre öntevékeny szervezeteiket.

A korábbiakban már bőven esett szó arról, hogy a rendszerváltás - miközben politikailag teljes felszabadítást hozott - számottevően megnyirbálta az állam jóléti szerepvállalását, s ezzel új típusú gazdasági és szociális kényszereket teremtett, növelte a helyi közösségek egymásra utaltságát. Ezekre a változásokra a racionális megfontolások alapján is kézenfekvő volt nonprofit szervezetek létrehozásával válaszolni. Ugyanilyen irányba hatott ugyanakkor egy másik, az eddigiekben kevesebb figyelemre méltatott folyamat is, a társadalom átrétegződése.

A társadalom erősebb differenciáltsága a nonprofit elméletek (*James 1991, Weisbrod, 1991*) szerint többnyire az öntevékeny szervezetek magasabb számát eredményezi. A különböző társadalmi csoportok normális körülmények között képesek arra, hogy közösségekbe szerveződve gondoskodjanak az átlagostól és általánostól eltérő szükségleteik kielégítéséről, érdekeik érvényesítéséről.

3.4 Az önkéntesség hatása a társadalomra

A rohamosan öregedő társadalmi struktúra és az eltartottakhoz viszonyítva a keresőképesek arányának csökkenése a nyugati államokban súlyos probléma elé állítja a gazdaság- és szociálpolitikát. A helyzetre adott válaszként az ún. "jóléti állam krízisével" kell szembenéznünk. Az állam már nem képes a "jóléti állam" céljainak megfelelően minden szükségletet kielégíteni és biztosítani a jövedelmek és esélyek egyenlőségét.

Megfogalmazódott az igény egy olyan modell felállítására, amelyben az alacsony és a magas jövedelmű társadalmi csoportok szükségletei egyaránt kielégíthetők. A világpiac liberalizálását hirdető liberális ideológia terjedése és erősödése láttán el kell gondolkodni a "Szolidáris Európa" létrehozásának szükségességén. Egy olyan Európára van szükség, amely képes felvenni a harcot az Észak-Dél, a gazdag-szegény régiók és a gazdag-szegény emberek közötti különbségeket egyre fokozó, mind erősebb liberális állásponttal.

Az önkéntesség kiváló eszköz arra, hogy aktív résztvevői legyünk a szociálpolitika valamennyi területén kezdeményezett fejlesztéseknek, s egyidejűleg állampolgári jogaink gyakorlásának egyik módja.

Az önkéntesség előnyökkel jár mind a társadalom egészére, mind az önkéntes munkát vállaló egyénre nézve, szervesen kapcsolódik a társadalmi integráció, a szegénység csökkentésének és a teljes foglalkoztatottság kérdéséhez, ezek eléréséhez hatékony eszköznek bizonyul.

Az önkéntesség gazdasági szempontból is jelentős hozzájárulást jelent a társadalomnak. Abban a néhány országban, ahol az önkéntességről empirikus vizsgálat készült (*Egyesült nemzetek – közgyűlés*), az önkéntes munka részesedése a GDP-nek mintegy 8-14 %-át tette ki. A jogi szabályozás hatással van arra, hogy az egyének hajlandóak és képesek-e idejükből az önkéntes munkára is áldozni. Tisztán gazdasági szempontból is nyilvánvaló, hogy mindez a kormányzati mérlegelés fontos tényezője lehet, és az önkéntesség kedvezőbb feltételeinek megteremtését eredményezheti minden szektorban, minden állampolgár számára.

A részvétel a jó irányítás-kormányzás és a fejlődés lényeges alkotóeleme. Az önkéntesség az egyik kulcsterület, amelyen keresztül kifejezésre jut az állampolgári elkötelezettség, az állampolgárok közötti bizalom és kölcsönösség. Mindennek továbbépítésével az önkéntesség hozzájárul a társadalmi kohézió és stabilitás erősítéséhez. A politikai stabilitás és a gazdasági fejlődés ugyanúgy összefügg a társadalmi együttműködés

fejlettségével, mint az emberi erőforrással és az anyagi javakkal. Ezt támasztja alá, hogy minél erőteljesebb és sokoldalúbb az állampolgári szerepvállalás és együttműködés, annál kevesebb küszködés jellemzi a közösségek életét.

Az önkéntesség segíti a perifériára szorult társadalmi rétegek társadalmi integrációját. Például a fogyatékosok részvétele az önkéntes munkában megváltoztathatja azt a velük kapcsolatos általános negatív vélekedést, hogy a fogyatékosok csupán a gondozás passzív fogadó alanyai lehetnek. De a hátrányos helyzetű egyének is segít az önkéntesség megtalálni az első lépést a társadalomba. Ehhez hasonlóan, a fiatalok részvétele az önkéntességben lehetőséget nyújt az önfejlődésükre, és értékes alapot jelent az állampolgárság gyakorlásához. Az idősek számára az önkéntesség pozitív hatással van az "aktív öregedés" folyamatára, mert fenntartja és javítja a testi és szellemi kondíciójukat, és hozzásegíti a friss nyugdíjasokat egy olyan új életforma kialakításához, amelyben már nincs szerepe a munkahelynek.

Az önkéntesség szerepet játszik a teljes foglalkoztatottsággal összefüggő célkitűzések megvalósításában, mert hozzájárul a munkanélküliek munkaerőpiaci esélyeinek javításához. Az álláskeresőknél az önkéntesség önbizalmat adhat, kapcsolatokat a munkahelyek hálózatához, és lehetőséget bizonyos piacképes készségek fejlesztésére. Az önkéntesség új munkahelyek létrehozásához is vezethet azáltal, hogy olyan szolgáltatásokat teremt, amelyeket a későbbiekben az állam vagy a piac átvesz, és ami addig önkéntes munka volt, fizetett állássá változik. Például a HIV-fertőzés és AIDS terjedésére az önkéntesek által adott innovatív válasznak köszönhetően világszerte fizetett állások ezreit hozták létre a közegészségügyi és a privát ellátásban.

Az önkéntesség a szolidaritáson keresztül megjelenik a filozófiában is. Egy demokráciát két összetevő tart fenn: egyrészt a demokratikus alkotmány, a hozzákapcsolódó törvényhozással, államhatalommal és igazságszolgáltatással, másrészt a demokráciában élő polgárok meggyőződése, hogy érdemes demokratikusan együttélni és gondolkodni, mert ez a lehetséges legjobb társadalmi forma.

A modern demokrácia egyik alapelve emellett a szolidaritás is. Természetesen a szolidaritás nem új fogalom, a felvilágosodás óta megjelenik mint a tolerancia aktív párja, amely nemcsak a másik elviselését, hanem szenvedéseinek megértését és szükség esetén enyhítésének szándékát is magában foglalja. Annak ellenére, hogy a szótárban nincs kitüntetett helye a szolidaritás fogalmának, nem kapunk működő demokráciát, ha a benne élők nem szolidárisak, ha nem segítenek a rászorulókon.

Mindezek mellett az önkéntességnek meg kell jelennie az oktatásban is. A jövőtervezőként és jövőtervezetként fölfogott filozófiában fontos szerepet kap a nevelésen keresztül a szolidaritás. A nevelésnek mint a társadalom elsőrendű jövőtervezetének nem csak arra kell törekednie, hogy tankönyvekből megtanulható tudást közvetítsen, hanem hogy a felnövekvő generációt képessé tegye a környezettel való folyamatos interakcióra. A demokratikus nevelésnek az autoriter társadalmakkal szemben „erős”, autonóm lényeket kell nevelnie, akik nem pusztán befogadókként állnak szemben a külvilággal, hanem mint olyanok, akik azzal megküzdnek, kommunikálnak, és azt magukkal egyenrangú partnerként kezelik. (Boros János, 2000) A modern, szolidaritásra való nevelésben fontos szerepet kap az önkéntesség, mint a szolidáris magatartás elérésének egyik fő eszköze.

Ezen előnyök ellenére számos országban fordított kapcsolat áll fenn az önkéntesség és a társadalmi kirekesztettség között. A leginkább marginalizálódott csoportok társadalmi részvétele a legalacsonyabb. Ez a folyamat hazánkban is megfigyelhető. A részvétel akadályai jól ismertek: szegénység, munkanélküliség, fiatalkori elidegenedés, szervezési tapasztalatok hiánya. Az önkéntesség akkor tud a lehető leghatékonyabban hozzájárulni a társadalmi integrációhoz, ha nagyobb részvétel lehetőségeket teremt a társadalomból kiszorult vagy kirekesztett csoportok számára is.

4. Nemzetközi kitekintés

4.1. Önkéntesség Nagy-Britanniában

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy Nagy-Britannia fejlett az önkéntesség terén, s nagyon sok önkénteseket koordináló szervezetet találunk. Ennek háttérében minden bizonnyal a gyarmatosító múlt áll, a számtalan, tengerentúli önkéntességgel foglalkozó szervezet az angol nyelv nemzetközi volta miatt azonban – s ez szintén a gyarmatosító nagyhatalmi múltnak az eredménye – nemzetközinek számít és más nemzetiségű fiatalok is igénybe vehetik a szolgáltatásokat. A másik ok az állam által biztosított liberalizmusban, a jóléti állam gazdag tradíciójában keresendő.

AZ ÖNKÉNTESSEG OKAI	1997	1991
Saját szükséglet, érdeklődés	42	39
Család, barátok miatt	45	43
Összefüggésben a munkámmal	11	11
A társadalom miatt	26	26
Segítsek embereknek, fejlődés	35	39
Hogy emberekkel találkozzam, barátokat szerezzek	25	25
Megkértek rá	47	51
Én ajánlottam fel a segítséget	48	49
Én kezdeményeztem a csoportot	4	5
Volt felesleges szabadidőm	21	28
Mert jó vagyok benne	15	18
Hogy új dolgokat tanuljak	15	11
Egyéb	9	-
Forrás: www.ivr.org.uk		

- Nagy-Britannia felnőtt lakosságának 48%-a végzett valamiféle hivatalos önkéntes munkát 1997-ben, ami 3 százalékos csökkenést jelent az 1991-es adathoz képest. Az informális adat azonban 1991-ben 76% volt, ez 74%-ra csökkent 1997-ben.
- Az aktív önkéntesek heti munkaideje 2,7 óráról (1991) 4 órára növekedett 1997-ben.
- Egyre több nyugdíjast sikerült bevonni az önkéntes munkába, a fiatalok részesedése ugyanakkor csökkent, sőt az általuk végzett átlagos önkéntes munka ideje is csökkent.
- A sport, az oktatás és a szociális gondoskodás területén a legnépszerűbb az önkéntes munka.

- Az önkéntesek leggyakrabban szervezési, adománygyűjtési és működéssel kapcsolatos munkát láttak el.
- A fiatalok között nőtt azok aránya, akik szakmai tapasztalat megszerzése miatt végeztek önkéntes munkát.
- A felsőbb társadalmi rétegekhez tartozók nagyobb arányban önkénteskednek, mint az alacsonyabb státuszúak.
- A munkanélküliek között csökkent az önkéntes munka aránya.
- A nemek között nincs eltérés az önkéntes munkát illetően.
- A fiatalok főleg a sportban tevékenykedtek, a 35-44 év közöttiek elsősorban az oktatásban, a 45-54 közöttiek a vallás és a szociális gondoskodás területén, 55 év felett pedig a hobbi került előtérbe.
- Az önkénteseknek mindössze 2%-ának volt kapcsolata valamilyen önkéntes központtal.
- A megkérdezettek 74%-a hiányolta a jó szervezést.

Összefoglalva tehát azt lehet kiemelni, hogy az önkéntesek szolidan csökkenő száma mellé tehát egy minőségi változás, a ráfordított munka mennyiségének növekedése párosul Nagy-Britanniában. A szektor szerkezetének változását az is jelzi, hogy egyre inkább az idősek köréből kerülnek ki az önkéntesek, a fiatalok aránya csökken. Érdekes, hogy a brit fiatalok körében végzett vizsgálat (*What young people want from volunteering, National Survey of Volunteering, 1997, www.ivr.org.uk*) a szervezés egyértelmű elmarasztalását mutatta ki, a fiatalok azért nem mennek el önkéntes tevékenységet végezni, mert egyszerűen nem tudnak ilyen szervezetek létezéséről, nem tudják hova forduljanak. A fent említett 2 százalékos adat is megdöbbentő. Ez tehát rámutat a szektor kommunikációs problémájára.

Nagy-Britannia adatai különösen érdekesek az önkéntességgel kapcsolatos (koordináló szervezetek, önkéntes központok) infrastruktúra ismeretében, hiszen az valóban lélegzetelállító. Mivel az Internet ma az NGO-k, s különösen a nemzetközi szervezetek igen fontos működési felülete, az Internet megjelenése óta az önkéntes szektor látványosan fejlődik, s válik egyre inkább nemzetközivé. A világ önkéntes szervezeteivel az Interneten ismerkedő számára ezért az a – talán kissé hamis – kép alakul ki, hogy Nagy-Britannia az önkéntesség mekkája. A fejlettség az intézményrendszer és az infrastruktúra szempontjából kétségtelen tény, az önkéntesség társadalmi gyökerei azonban már korántsem olyan mélyek az adatok alapján, mint azt várhatnánk.

4.2. Az önkéntesség helyzete Katalóniában

Spanyolország abból a szempontból érdekes az önkéntesség nemzetközi léptékű vizsgálatában, hogy ott az önkéntesség hivatalos története hazánkhoz hasonlóan szükségszerűen viszonylag rövid.

- A megkérdezettek 33%-a azért lett önkéntes, mert együtt érez a rászorultakkal. 23%-uk a szolidaritásról vallott általános elvei alapján cselekedett. 8% állította, hogy meg akarja változtatni a társadalmat. Ebből látszik, hogy a felnőtt lakosság mintegy 60% végzett valamilyen önkéntes tevékenységet.
- A válaszadók 17,7%-a számára az önkéntesség a szabadidő kihasználásának hasznos módja. 4,2% szerint az önkéntesség lehetőséget teremt új emberek megismerésére, barátságok kialakítására, azaz az ismeretségi kör bővítésére.
- A megkérdezettek 16%-a olyan személyes jellegű válaszokat adott, mint például szeret önkéntesnek lenni vagy az jót tesz az önbecsülésének. Az önkéntesek 14%-át a problémában való személyes érintettség motiválja.
- Az önkéntes munkát soha nem végezték főként pragmatikus okokkal magyarázták távolmaradásukat. 64%-uk hivatkozott arra, hogy a sok munka vagy tanulás miatt nincs ideje, 5,8% családi elfoglaltságokat jelölt meg. Alapvetően nincs kifogásuk az önkéntes munka ellen, ami nagy valószínűséggel arra utal, hogy nem eléggé motiváltak.
- Az önkéntes munkáról kialakult általános kép alapvetően pozitív. Az állampolgárok nagy része (96%) úgy gondolja, hogy fontos szerepet tölt be és minél több területen kellene alkalmazni. Az önkéntes munkát a következő fogalmakkal hozzák összefüggésbe: egyéni és társadalmi felelősség (97%), kompromisszum (65%), áldozat (60%), altruizmus (58%). Az önkéntest összekapcsolják a fiatalsággal (46%) és az idealizmussal (44%). Az önkéntest "jó állampolgárnak" tartják, s a többség úgy véli, hogy az állami szektornak támogatnia kell az önkéntes munkát.

Európa más országaihoz viszonyítva, az önkéntesség és az önkéntes szervezetek Katalóniában és Spanyolország más területein ismertebbé és elterjedtebbé váltak. 1989 végén néhány katalán önkéntes szervezet összefogott és megalakították az Önkéntességgel Foglalkozó Társaságok Föderációját. A Katalán Kormány "la Generalitat" elnevezésű

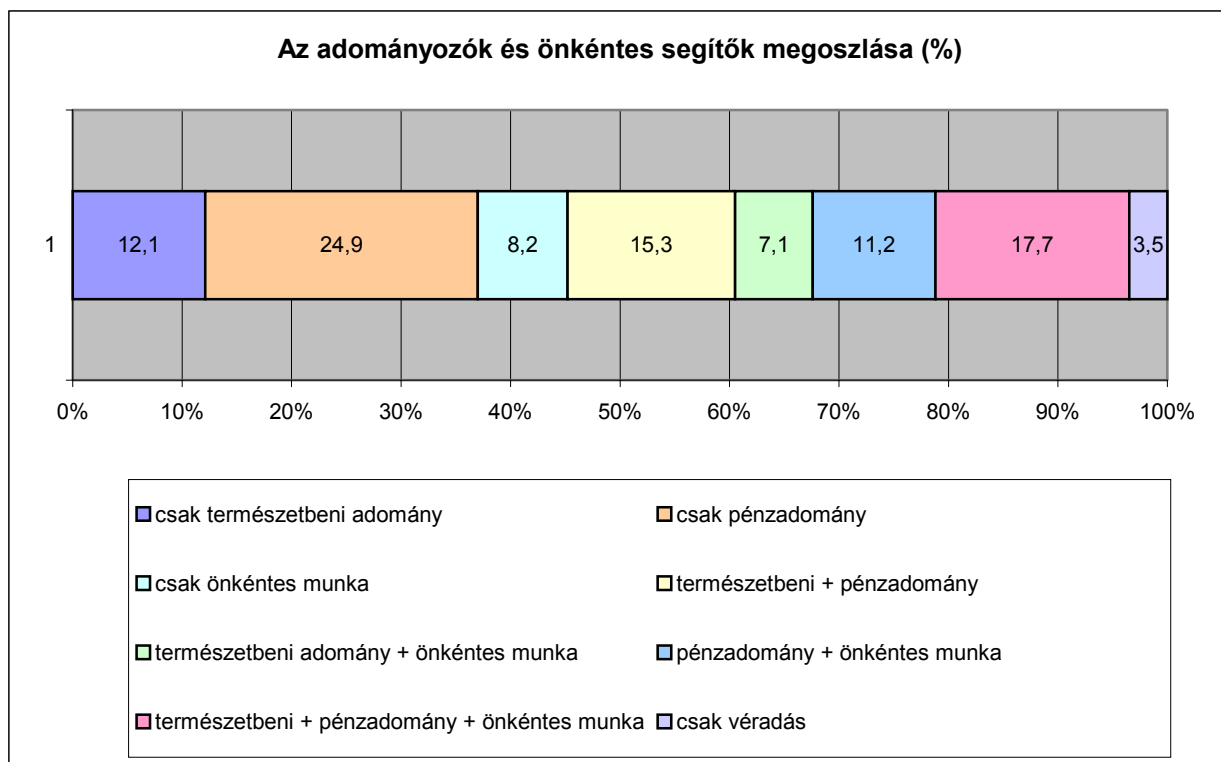
szervezete kezdettől támogatta őket. 1991 áprilisában a Föderáció, a "la Generalitat" és az AVE (Associacion pour le Volontariat en Europe) közösen szervezte meg az Önkéntesek IV. Európai Kongresszusát. 1991 végére létrehoztak egy új szervezetet "l'Institut Catalá del Volontariat" (Katalán Intézet az Önkéntességért) elnevezéssel, amelynek igazgatótanácsát fele részben az állami, fele részben az önkéntes szektor delegáltjai alkotják. Az Intézet az alábbi célkitűzéseket fogalmazta meg:

- Az önkéntes munkavállalás elősegítése az információ áramoltatásával, az önkéntesség témájában folytatott kutatások szervezésével.
- A legjobb módszer kidolgozása az önkéntesség támogatására, különös figyelmet fordítva az önkéntesek és szervezeteik függetlenségére.
- Az önkéntes szervezetek koordinálása és programjaik összehangolása.
- Az állami szektor által az önkéntes szervezeteknek nyújtandó pénzügyi támogatás feltételrendszerének kidolgozása.

A Barcelonában 1992-ben tartott Olimpiai Játékok jó alkalomnak bizonyultak az önkéntesség támogatására. Az olimpiai játékok sikeres lebonyolításában 20300 önkéntes nyújtott különböző segítséget. Az Olimpiai Játékok lezárása után létrejött egy új szervezet, a "Voluntaris 2000" ("Önkéntesség 2000"), azzal a céllal, hogy fenntartsa az önkéntessé válás iránti érdeklődést. Spanyolországban 1996-ban született meg a törvény az önkéntességről. A törvény célja egyfelől az önkéntesség szerepének egyértelmű meghatározása volt, másfelől az állami és a magánszektor ösztönzése az önkéntes munka támogatására.

5. Önkéntesség számokban Magyarországon

Az adományozás és az önkéntes munka – a KSH 1993-as vizsgálata alapján – kiterjedt jelenség a magyar lakosság körében. 1993-ban a felnőtt népesség 65%-a, több mint 5 millió ember támogatott pénzzel, természetbeni adományokkal, önkéntes munkával és önkéntes véradással családi és baráti körén kívül eső magánszemélyeket és szervezeteket.

A felmérés adatai a következő képet rajzolják ki:

- A jótékonykodók közel fele csak egy módon segített, ebből 25% csak pénzt, 12% természetbeni támogatást, 3 és fél százalék vért adott, 8% pedig önkéntes munkát végzett. Az adományozók másik fele legalább két, közel egyötöde pedig több különböző módon is segített.
- A nők jobb adományozók voltak, de kevésbé vállaltak önkéntes munkát, mint a férfiak.
- A természetbeni adományt nyújtók és az önkéntes munkát végzők többsége a rászoruló magánszemélyekre korlátozta tevékenységét. A pénzt adományozók fele kizárólag szervezeteket, további egynegyede szervezeteket is támogatott.

- A pénzbeli adományok 40%-át az egyházak kapták 1993-ban, a második és harmadik legnagyobb támogatott az oktatás (16%) és a kultúra (13%), vagyis a magyar alapítványok két legfontosabb területe volt.
- Az önkéntes munka tevékenységi területek közötti eloszlása kevésbé volt koncentrált, mint az adományoké. A három leginkább támogatott területre (egyházak: 28%, kultúra: 10%, szociális ellátás: 10%) az összes elvégzett munkának valamivel kevesebb mint fele jut.
- Az adományozók és önkéntes segítők rendszertelenül végezték tevékenységüket.
- Az önkéntes munka inkább a helyi szervezetekre koncentráldott, míg a pénzadomány inkább a nagy, nemzetközi szervezeteket érte el.
- A legjobb önkéntes segítők fiatalabbak voltak az adományozóknál (30-60 év): a 18 és 50 év közöttiek lényegesen nagyobb arányban végeztek önkéntes munkát, mint az idősebbek.
- A teljes, kétgyermekes családban élő felnőttek bizonyultak messze a legjobb adományozóknak és önkéntes segítőknek.
- A magasabb iskolai végzettségűek jobb adományozók és jobb önkéntesek, mint az alacsonyabb jövedelműek. A presztízs hasonló hatással van az önkéntes munkára. A jövedelmi szint az önkéntesek arányát is befolyásolja, magasabb jövedelemhez, magasabb önkéntes hajlandóság járul.
- A magasabb hierarchia szintű településeken nagyobb az adományozási kedv, illetve az önkéntes munka aránya.

A nemzetközi példák ismeretében *(lásd az előző rész mellett a következő ábrát is)* furcsa kép alakul ki bennünk az önkéntesség helyzetéről Magyarországon. A frissen született hazai civil szektor a fejlett nyugati államokéhoz hasonló adatokat produkál az önkéntesség tekintetében. Mindez arra mutat rá, hogy az önkéntesség mennyire magától értetődő, alulról szerveződő, s bármilyen politikai rendszerben szükséges eszköz és lehetőség.

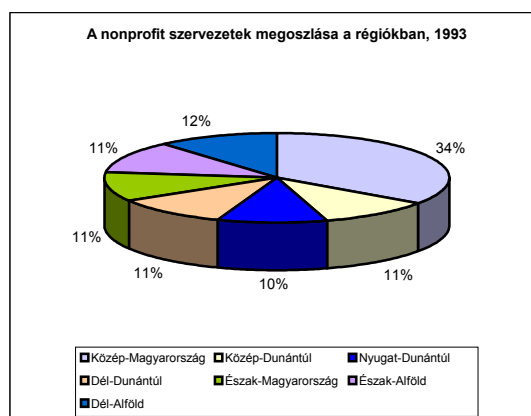
A kilencvenes évek Magyarországon az emberek nagy részének, szervezőknek és egyszerű egyesületi tagoknak, segítőknek és segítetteknek egyaránt égető szükségük van az önkéntes szervezetekben folyó munkára. Ugyanakkor a társadalmi-gazdasági viszonyaink korántsem teremtenek ideális feltételeket az öntevékenység és az altruista magatartás fejlődéséhez. Hiába magas a civil szervezetek száma, az adatok sajnos azt mutatják, hogy munkájukba a társadalom elesettjei, az alacsony iskolai végzettségű, idős emberek az

átlagosnál sokkal kisebb arányban kapcsolódnak be (*Kuti Éva, 1998*). Az idősek – csakúgy, mint az alacsonyán képzettek és a szegények – perifériára szorulnak. Helyzetüknél, adottságaiknál fogva nem képesek kezdeményezőként fellépni, s hiányoznak azok az intézmények, amelyek bekapcsolnák őket a társadalom vérkeringésébe. Nem működik az az elvi modell, hogy a magas jövedelmű, elfoglalt emberek inkább adományokkal, a szegényebbek pedig inkább munkájukkal segítik a szűkebb és tágabb környezetüket, biztosítják pozíciójukat a viszonyosságon alapuló társadalmi kapcsolatok rendszerében. A nonprofit szektor előtt álló egyik legnagyobb kihívás ezen emberek integrálása.

Nemzetközi adatok az önkéntesek munkájáról, 2000		
Ország	Formális szervezetben	Informálisan
A felnőtt lakosság százalékában		
Egyesült Királyság	48 % (1999)	78 % (1999)
Dánia	28 % (1993)	31 % (1995)
Hollandia	32%	n.a.
Németország	34 % (14 év felett, 1999)	n.a.
Svédország	48 % (16 év felett, 1999)	52% (16 év felett, 1999)
Forrás: Czike Klára: Önkéntesség számokban		

A rendszerváltást követően a nonprofit szektorban nagy mértékű boom, mennyiségi változás zajlott le, s az alapítványok, közalapítványok és egyesületek száma rohamosan nőtt, egészen napjainkig, amikor is összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a nonprofit szféra mennyiségi növekedése után elérkeztünk a minőségi fejlődés szakaszába.

A szervezetek száma beáll egy állandósuló szintre, s a ténylegesen működő szervezetek maradnak csak fenn. Állandósult a civil szervezetek országos megoszlása is, az alábbi, 1993-as ábra szinte teljesen azonos az 1999-es ábrával, s a szervezetek nagyjából homogén eloszlásából csak a közép-magyarországi régió vízfeje emelkedik ki.

A civil szektor változását ugyanakkor nem követte párhuzamosan az önkéntesség mozgalmának változása, fejlődése, a civil szektor, a társadalom későn adott csak választ az önkéntesség kihívására. Önkéntesség tehát a szocializmustól függetlenül létezett, ma azonban annak szakszerű megszervezése mind a politika-, mind a gazdaság- és mind a nonprofit szféra területén még várat magára, nem teljes. Sok szervezet megtartotta a már 1989 előtt is ott dolgozó, igaz, akkor még illegális önkénteseit. A nonprofit szervezetek rohamos alapítását – részben ezért - nem követte az önkéntesek számának növekedése.

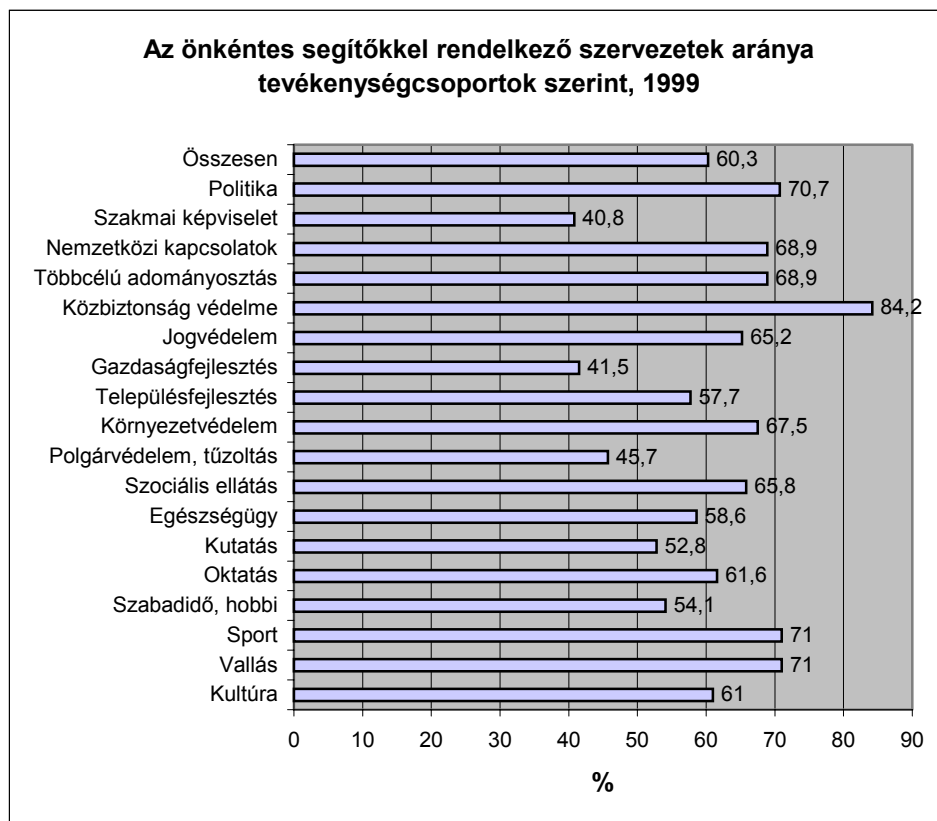
Az önkéntes segítők megoszlása szervezeti forma szerint, 1999

szervezeti forma	önkéntes segítők, %
Alapítvány	21,9
Közalapítvány	1
Egyesület	69
Köztisztviselő	0,6
Szakszervezet	5,1
Szakmai érdekképviselő	2,2
Közhasznú társaság	0,1
Nonprofit intézmény	0,1

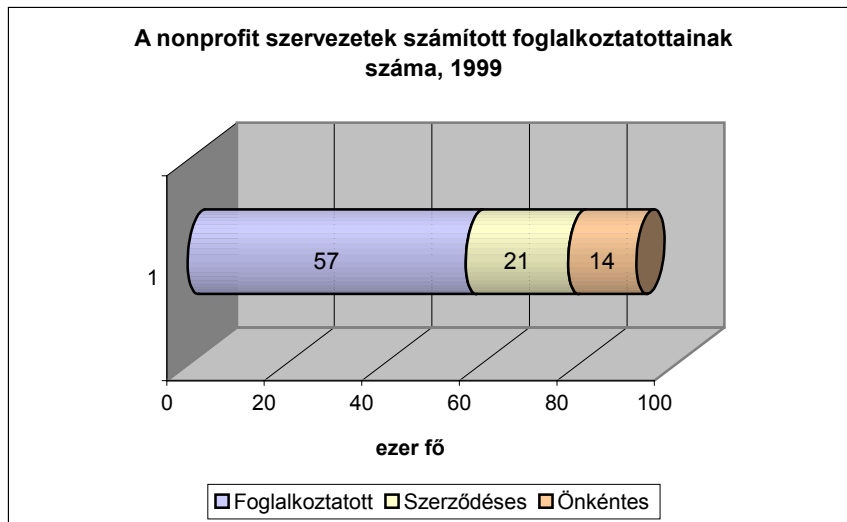
1999-ben a nonprofit szervezetek 60%-a vette igénybe önkéntesek segítségét. A legtöbb önkéntes az egyesületek (69%) és az alapítványok (21,9%) keretében dolgozott, a többi nonprofit szervezet típusnál önkéntesen dolgozók aránya nagyságrendileg kevesebb, összesen 9 százalék.

A mintegy 313 ezer segítő az év során 30 millió munkaórát teljesített, mely napi 8 órában foglalkoztatott több mint 12 ezer fő összes munkaidejének felelt meg. Az önkéntes munka értéke 12 md HUF-ra volt becsülhető. Egy önkéntes átlagosan 95 órát dolgozott egy

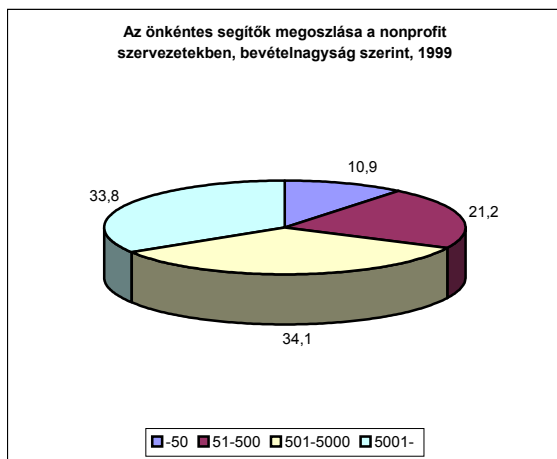
szervezet részére, ez heti kétórás elfoglaltságnak felelt meg. Mindez nem elhanyagolható a nemzetgazdaság teljesítményéhez képest sem, továbbá látszik, hogy az önkéntesség „intézménye” a nonprofit szféra alapját jelenti hazánkban is.

Mint ahogy azt a fenti ábra mutatja, önkéntesek legnagyobb arányban a közbiztonság védelmével (84,2%), sporttal (71%), vallással (71%) és politikával (70,7%) foglalkozó szervezeteknél dolgoznak. A következő kategóriába a nemzetközi kapcsolatok, a többcélú adományoztatás, a jog- és a környezetvédelem, a szociális ellátás, az oktatás és a kultúra tartozik, ahol a fent említett arány 60-70% közé esik. A következő kategória a településfejlesztés, a szabadidő és a kutatás, az ezen a téren dolgozó szervezetek 50-60%-a foglalkoztatott önkénteseket. Végül a legkevesebb önkéntes a gazdaságfejlesztésben (41,5%), a szakmai képviselőkben (40,8%) és a polgári védelemben, tűzoltásban (45,7%) dolgozott.

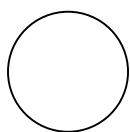
A kis bevételű szervezetek kevesebb önkéntest tudtak mozgósítani és a számukra végzett – mintegy 1 md forint értékű – önkéntes munka is kevesebb volt, mint a nagy jövedelemmel rendelkezőknél.

Ugyanakkor az önkéntes munka értékének aránya a kisebb bevétel nagyságú szervezetek összes bevételéhez képest igazán számottevő, mindez a legnagyobb szervezetek esetében csak kiegészítő nagyságú. Ugyanakkor az 50 ezer forint alatti bevétel nagyságú szervezetek 880%-os adata túl nagy, ezekben a szervezetekben az önkéntes munka egyéb bevétel hiányában létfenntartó erejűnek bizonyul.

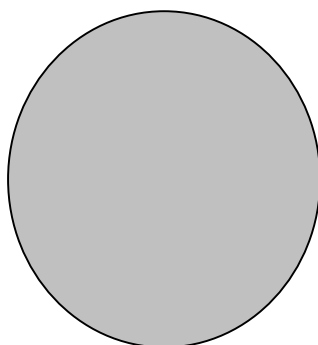
Az önkéntes munka értékének aránya a különböző bevétel nagyságú szervezetek összes bevételéhez képest, 1999

Összes bevétel

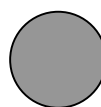

100%

Az önkéntes munka becsült értéke az összes bevételhez képest

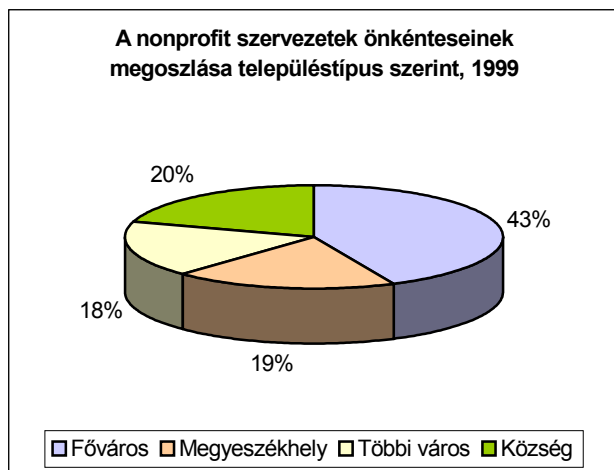
50 ezer HUF alatt

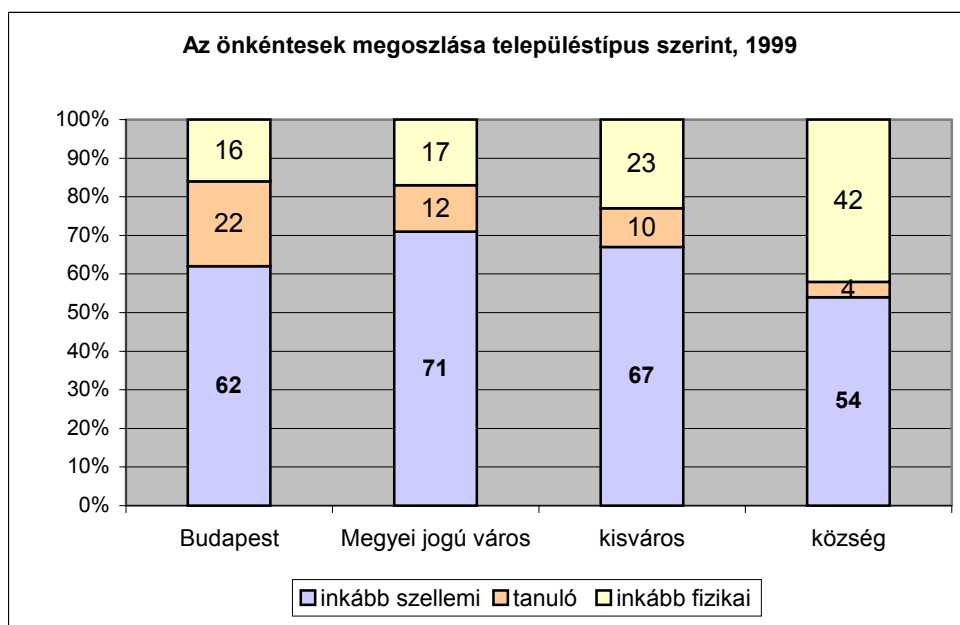
501-500 ezer HUF

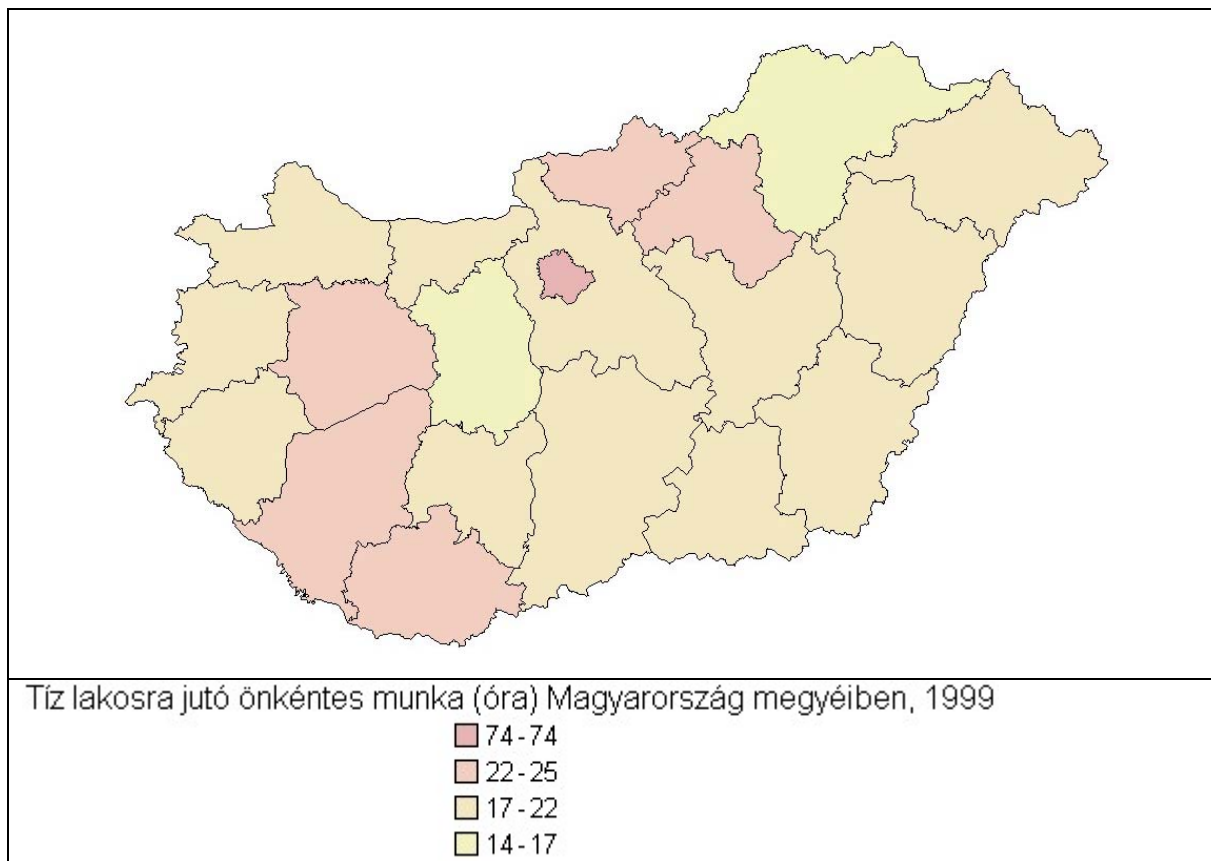
5000 ezer HUF felett

Mintahogy a nonprofit szféra is Budapesten, illetve a központi régióban összpontosul, úgy az önkéntesek is az országosnál jóval nagyobb arányban képviseltetik magukat itt. Szintén feltűnően magas Budapesten a tanulók aránya az önkéntesek között.

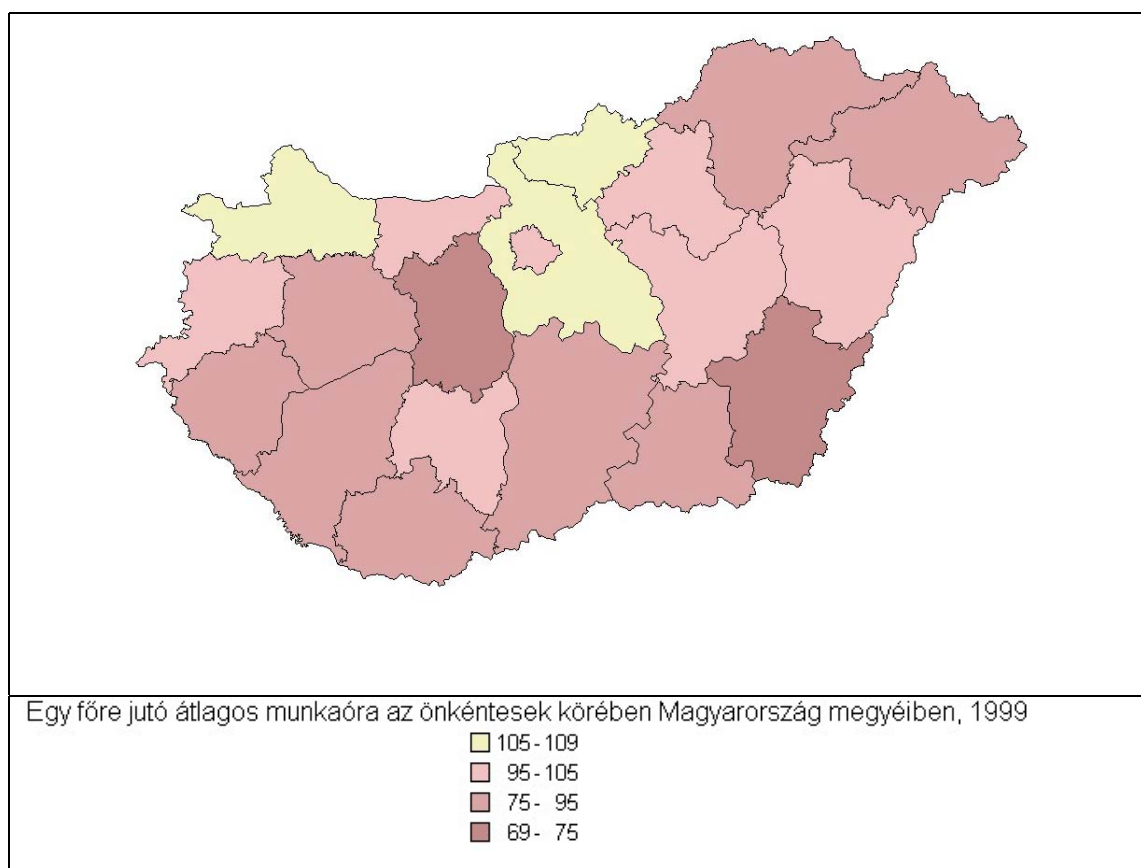
Ezzel szemben a községekben magas a szellemi foglalkozásuk aránya az önkéntesek között. Ami azonban e két véglet mellett igazán meglepő, az a településhierarchiában a falvak és a főváros között lévő kisvárosok és megyei jogú városok adatai, ahol is mindkét esetben több szellemi foglalkozásút találunk az önkéntesek körében, mint Budapesten, ugyanakkor köztudott, hogy a főváros vízfej-hatása a szellemi foglalkozásuk körében a legerősebb.

Az önkéntesség térbeli elhelyezkedése is csak részben illeszkedik az ország társadalmi-gazdasági térszerkezetébe. Egy fővárosban, illetve a városokban szükségszerűen több nonprofit szervezetet találunk, mint a községekben. De vajon mennyiben igaz az Magyarország esetében, hogy a magasabb gazdasági fejlettséghez magasabb nonprofit szervezethez, s ezáltal az önkéntesség nagyobb térnyerése párosul?

Budapesten nemcsak mennyiségileg végzik a legtöbb önkéntes munkát, de az egy lakosra jutó önkéntesek száma is messze itt a legmagasabb. A főváros méretéből adódó tényen túl tehát kimutatható az oly sok adattal alátámasztott főváros-vidék centrum-periféria viszonya.

A szintén jellemző nyugat-kelet ellentét, illetve lejtő azonban az önkéntesség terén nem figyelhető meg. A relatív legtöbb önkéntes munkát az ország egyik legfejletlenebb megyéjében, Nógrád megyében végzik. A régiók szintjén e tekintetben viszont a dél-dunántúli régió vezet, a sokszor listavezető nyugat-magyarországi régió azonban teljesen belesimul az országos átlagba, s az ország sok tekintetben leggazdagabb megyéje, Fejér megye, az önkéntesség szempontjából az egyik legkedvezőtlenebb térség. Az egy főre vetített önkéntes munka magas arányát tehát gazdag és szegény megyékben egyaránt megtaláljuk, a ez élesen ellentmond a már megismert hipotéziseknek.

Az önkéntesek Nógrád, Pest és Győr-Moson-Sopron megyében dolgoznak a legtöbbet, átlagosan évi 105-109 munkaórát. Budapest ebből a szempontból nem tűnik ki, s a megyék ezen adat tekintetében meglehetősen heterogének.

6. Az önkéntes és a másik fél

6.1. Önkéntes a civil szervezetben

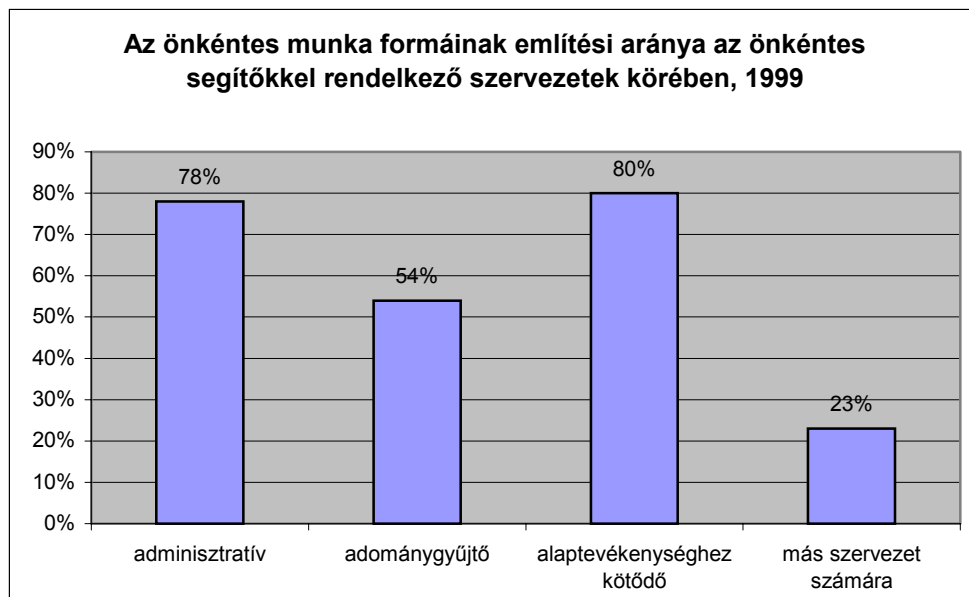
Az önkéntesekkel való munka a nonprofit szervezettől is szervezettséget követel. Ennek hiánya – mint azt korábban már láttuk – súlyos következményekkel járhat az önkéntesség egészére nézve. A szervezet csak úgy működhet együtt hatékonyan önkéntesekkel, ha a szervezetnek van:

- kialakult jövőképe, programjai, koncepciója,
- hosszú és rövid távú terve,
- kialakult szervezeti felépítése,
- infrastruktúrája,
- részletes terve az önkéntesekkel való munkára.

Az önkéntes segítőkkel rendelkező nonprofit szervezetek aránya, az önkéntes munka formája szervezeti forma szerint, 1999

Szervezeti forma	Önkéntes segítőkkel rendelkező szervezetek aránya	Adminisztratív önkéntes munka végzésének említési aránya, %
Alapítvány	60,9	82,9
Közalapítvány	53,3	82,3
Egyesület	65,4	75,5
Köztestület	38,1	62,4
Szakszervezet	40,8	77
Szakmai érdekképviselő	41,6	71,5
Közhasznú társaság	13,6	64,7
Nonprofit intézmény	38,2	52,4
Összesen	60,3	78,3

A KSH 1999-es adatai alapján látható, hogy Magyarországon az önkéntesek által végzett munkában az adminisztratív munka dominál. Márpedig, ha fejleszteni akarjuk szervezetünket, akkor az önkéntesnek kreatív munkát (tanácsadó, ötletgyáros) kell adnunk, csak így tarthatjuk fenn érdeklődését. Ha egy PR szakember megy el önkéntesnek, akkor önkéntes PR munkával hatalmas fejlődést indukálhat az adott szervezetnél, de ha a szervezet vezetői ezt nem ismerik fel, s adminisztratív, száraz munkát adnak neki, akkor az egyenes „büntettnek” számít. Hasonló esetekre pedig – az adatokból ítélve – sok példa akad hazánkban. Ugyanakkor Magyarország ezen adata nem sokban tér el a nemzetközi példától.

Az önkénteseket foglalkoztató szervezetnek külön önkéntes koordinátort – aki lehet önkéntes is – kell kineveznie. A mentor, vagy más néven önkéntes-koordinátor az a személy, aki a szervezeten belül a kapcsolatot tartja az önkéntesek és a munkatársak, tagok között, továbbá felügyelője, támogatója, azaz mentora az önkéntesek munkájának. Ő vezeti be a szervezeti kultúrába, szokásokba az önkéntest, egyeztetni vele a feladatát, megbeszéli vele az ezzel kapcsolatos tudnivalókat, segít kitűzni azt a célt, amit az önkéntes a munkája végzésével el szeretne érni saját maga fejlesztése területén. Végül az ő feladata, hogy visszajelzést adjon az elvégzett munkáról, valamint közösen értékeljék az eredményeket a fogadó szervezettel, illetve az önkéntessel.

Az önkéntesek megfelelő tájékoztatást kapva nemcsak feladatuk részleteit ismerve, hanem a szervezet céljait, értékeit szem előtt tartva, annak munkakultúráját átvéve tudnak tevékenykedni. Az önkéntesek nem ingyenes munkaerőt jelentenek, hanem a szervezet küldetésének megvalósításában vállalnak szerepet, abban jelentenek segéderőt. Ami a szervezet számára új munkaerő, új nézőpont és alkotó kedv, az az önkéntes számára képességeinek használatára alkalmas tér, fejlődési, szellemi feltöltődési lehetőség.

Mi történik a mentor munkájának hiányában?

- A szervezet tagjai egyesével adnak feladatot az önkénteseknek,
- nincs előre egyeztetve, hogy az amúgy is szűkös irodában melyik asztalnál dolgozhat az önkéntes,
- a szervezet tagjai nincsenek azzal tisztában, hogy van-e annál fontosabb feladata az önkéntesnek, minthogy a napi postát borítékolja,
- napról napra változik az önkéntes feladata,
- káosz lesz a szervezetben, sem az önkéntes, sem a szervezet tagjai nem látják az önkéntes munka hasznát, ettől pedig csökken a motivációs szint, és mindkét oldal részére elégedetlenséggel ér véget a közös munka.

Az önkénteseket koordináló személy mellett a szervezetnek rendelkeznie kell saját önkéntes programmal is, amely a következő szakaszokból áll:

- igényfelmérés és programtervezés,
- munkaköri leírás,
- toborzás,
- interjú,
- felkészítés, továbbképzés,
- ellenőrzés, motiválás,
- értékelés,
- elismerés.

6.2. Önkéntesség a vállalatnál

Az elmúlt években a magánszektor egyre nagyobb érdeklődést mutat az önkéntesség iránt. Az önkéntesség nagyon sikeres eszköz lehet a humán erőforrás menedzsmentben. A szélesebb értelemben vett befektetési stratégia részeként, valamint az alkalmazottak fejlődésének eszközeként, a piaci szektor olyan programokat fejlesztett ki, amelyben saját alkalmazottaik közösségi önkéntes tevékenységét támogatják. Ezeknek a programoknak sokféle formája van. A munkáltatók egy része fizetett távollétet biztosít alkalmazottainak, míg mások pénzügyi vagy természetbeni támogatást nyújtanak az önkéntes munkához. Van, ahol a vállalaton belül szervezik ezeket a programokat, másutt előnyben részesítik, elismerik és támogatják az alkalmazottak non-profit szervezetekben való részvételét. Bármelyik modellt tekintjük, tény, hogy a munkáltató által támogatott önkéntes munka fejleszti az abban résztvevő alkalmazottak képességeit, a céghez való kötődésüket, növeli a csapatszellemet és megerősíti a cég pozícióját a helyi közösségben. Az így végzett önkéntes tevékenység pedig egyfajta reklámot jelent a cég számára

Magyarországon nagyon kevés cég végez, illetve végeztet dolgozóival önkéntes tevékenységet. Pedig ez mind a civil szervezeteknek (akár csoportos, akár egyéni formában érkező alkalmazottakról van szó), mind a cégeknek kölcsönösen előnyös lehetőség. A cégek ezáltal a munkatársak számára olyan alternatív tevékenységet tudnak kínálni, ami eltér a mindennapos rutin feladattól, az új környezet is változatosságot biztosít, nem beszélve arról, hogy a közösen végzett "jószolgálati munka" jóérzéssel tölti el az alkalmazottakat és a csapatépítés egyik legjobb eszköze, amire sokszor komoly pénzeket kell fizetni ilyen programokat szervező cégeknek. Az önkéntes programok biztosítása által az alkalmazottak általában hűségesebbek és lojálisabbak lesznek, mert látják, hogy a cégük a társadalomért ténylegesen felelősséget vállal, és nem csak az áru előállítására és eladására az egyetlen célja. A munkatársak az újfajta környezetbe csöppenve elsajátíthatnak olyan készségeket, ismereteket, amiket aztán a mindennapi munkavégzésben hasznosíthatnak.

Magyarországon a legismertebb nagy cég ezen a téren a Budapest Bank, amely már komoly, több éves tapasztalatot szerzett önkéntes programok szervezésében, az általa szervezett akciókon 1997 augusztusától 2001 júniusáig mindösszesen 140 közösségi programban 3900 önkéntes vett részt, 16500 órát áldozva ezzel a világ jobbá tételére.

A másik szervezet, amit feltétlenül meg kell említeni, az a United Way, amely Magyarországon is kiépítette hálózatát. Ez a nonprofit, adományszerző világcég vállalatok támogatási stratégiájának és dolgozói önkéntes programjának professzionális kidolgozását végzi, valamint adományozási tanácsadást vállal. Emellett átvállalja cégek teljes pénzügyi adományozási programjainak lebonyolítását, a pályázati menedzsmentet, az önkéntes munka akciók megszervezését, képzéseket, tréningeket tart a vállalatok alkalmazottainak nonprofit szervezetekkel, támogatási programok menedzselésével kapcsolatosan.

A Budapest Bank immáron hat éves példájával a következőkkel lehet összefoglalni a vállalati önkéntes munka legfontosabb ismérveit:

- A vállalat felméri dolgozóinak igényét, hogy milyen területen szeretnének leginkább önkéntes tevékenységet végezni.
- Belső PR munkával kampányt készít az önkéntes munkára. Információt közöl a dolgozók számára a kiválasztott szervezetről.
- Felveszi a kapcsolatot az adott intézménnyel, egyeztet.
- Megszervezi az időpontot és a szükséges eszközöket.
- A munka után leltárt, esetleg prospektust, kiállítást készít az önkéntes tevékenységéről.
- A munka után ellenőrzi az önkéntes munka dolgozókra tett hatását, s azt figyelembe véve szervezi a következőt.

A Budapest Bank évszaktól függően vagy környezetvédő akciókat (faültetés, parlagfű gyűjtés, szemétyűjtés) szervez, vagy hátrányos helyzetű gyerekek megsegítésére irányuló programokat szervez (iskolafestés, takarítás, játszótér rendbetétele, gyerekprogramok, kirándulások szervezése). Emellett a Budapest Bank rendszeresen szervez adománygyűjtést is.

A Budapest Bank véleménye szerint azonban a vállalat által szervezett önkéntes munka semmilyen hatással nincs az adott cég társadalmi elismertségére vonatkozóan. Mindez szembenáll azzal, amit a magyar civil szektorról, az adományozási szokásokról már korábban megismertünk. A következő ábra a Budapest Bank példájával együtt rávilágít a magyar önkéntes szektor súlyos hiányosságára, a szervezetlenségre, s a nem kellő társadalmi elismertségre.

Az önkéntesekkel végzett munka előnyei és hátrányai			
Az önkéntessel való közös munka előnyei (említések száma)		Az önkéntessel való közös munka hátrányai (említések száma)	
Hatékonyság	23	kevés idejük van	29
kis költséggel jár	19	bizonytalanság	21
az önkéntesek elhivatottak	18	nehéz számon kérni	20
az önkéntesek lelkesek	18	sok szervezéssel jár	20
színesebb a munka, hozzák az ötleteiket	17	nem értenek hozzá	10
A közös munka öröme miatt	16	nem tartják be a határidőket	4
közösségfejlesztő hatás	11	lemorzsolódnak	3
rugalmasság, kötetlenség	9	nem elég aktívak	3
szívből segítnek	8	felelősség hiánya	2
az önkéntesek tapasztalata hasznos	4	nincs infrastruktúrájuk	2
az önkéntesek megbízhatóak	3	tapasztalatlanok	1
így tud a szervezet fennmaradni	1	nem hatékonyak	1
NINCS	0	NINCS	21
Forrás: Czike Klára: Önkéntesség számokban			

Miért foglalkoztat a szervezet önkénteseket?	%
nincs pénzük fizetett alkalmazottra	28,3
erre épül az egész szervezet, önkéntesekből áll	20,5
kell a segítség a szervezetnek	14,5
a hatékonyság növelése érdekében	9
kell a szakmai tudásuk, tapasztalatuk	6,6
olcsó munkaerő	4,8
lehetőség másoknak a munkára, igény van rá	4,2
így az igazi	3,6
meggyőződésből, a szervezet filozófiájából	3
a célokat csak így tudja megvalósítani a szervezet	3
szakmai gyakorlat nekik	1,2
örömmel végzik a munkát	0,6
a helyi összefogás miatt	0,6
Forrás: Czike Klára: Önkéntesség számokban	

6.3. Önkéntes központok

A dolgozatban már több helyütt elhangzott, hogy az önkéntesekkel foglalkozó szervezetek, valamint az egész szektor számára kiemelkedően fontos a szervezethez való hozzáférése, az, hogy az emberek tudjanak az önkéntesség létezéséről, elismerjék annak fontosságát, s ha egy egyén ilyen munkát kíván végezni, akkor tudjon hova fordulni, ismerje a lehetőségeket. Egy adott ország keretein belül az önkéntességgel kapcsolatos teendőket az önkéntes központ hivatott ellátni. Magyarországon több szervezet együttes kezdeményezésére a nemzetközi Önkéntes Év lebonyolítása után, 2002 szeptemberében került sor az Önkéntes Központ Alapítvány felállítására. Ezzel Magyarország súlyos késéssel követte csak a nemzetközi trendet, így a környező országok közül is sokban már évek óta dolgoznak önkéntes központ hálózatok.

Az önkéntes központ feladata az adott ország önkénteseinek és az őket foglalkoztató szervezetek munkájának támogatása információval, tanácsadással és képzéssel. Az önkéntesség kultúrájának terjesztése, valamint a társadalmi környezet önkéntességet elfogadóbb változásának előmozdítása magánszemélyekkel, társadalmi szervezetekkel, intézményekkel és vállalkozásokkal végzett konkrét tevékenységeken keresztül. Ezen általános megközelítésen keresztül kirajzolódnak az önkéntes központ konkrét feladatai is:

- Önkéntesek regisztrációja, toborzása és közvetítése; adatbázis létrehozása.
- Önkéntes munkahelyek regisztrálása (adatbázis létrehozása a munkáltatói oldalon is).
- Tájékoztatás, oktatás (kiadványok, honlap szerkesztése, fórumok szervezése).
- PR (fontos kiemelni, hogy a tájékoztatás kiemelten fontos kérdés az önkéntesség terjesztésének feladatában, ezért profi marketingeszközökkel él az önkéntes központ).
- Civil médiaközpont funkció (A központ összefogója és közlője kell, hogy legyen az önkéntesekkel, önkéntes szervezetekkel kapcsolatos híreknek, információknak).
- A hazai önkéntes mozgalom külföldi képviselőjének ellátása (Külföldi kapcsolatok biztosítása, a más országokban dolgozó önkéntes központokkal való együttműködésen keresztül az információk megfelelő helyre való juttatása.).
- Az önkéntességgel kapcsolatos törvénykezés nyomon követése, alakítása.
- Kutatások, felmérések készítése.
- Országos, és helyi programok szervezése (Önkéntesek Hete, Önkéntesek Ünnepe).
- Regionális önkéntes központok felállítása, országos hálózat kialakítása.
- Lobbytevékenység.

7. Nemzetközi önkéntesség

A társadalomtudományokban felvetett, s a ma oly széles körben használt konvergencia fogalma az önkéntességgel is összefüggésbe hozható. Az Internet fejlődésével az elmúlt évtizedben nagyon sok cég kezdett el az önkéntességgel foglalkozni. Ma az önkéntesség része a modern üzleti menedzsmentnek, a nonprofit menedzsmentnek, használja a pszichológia, és legújabban sok esetben elmosódik a határ önkéntesség és turizmus, önkéntesség és oktatás között.

A turizmus legmodernebb ágazatai (ökoturizmus, élményturizmus, szafari, etc.) jelentek meg az önkénteseket koordináló szervezetek profiljában. Önkénteségen keresztül megjelent a tanulmányi ösztöndíj, az oktatással összefüggő turizmus is. S mennyire igaz: ugyan ki tudná eldönteni, hogy amikor például egy biológiát tanuló egyetemista egy évig egy nemzeti parkban önkénteskedik, s éppen a vadállatokról készít katasztert, akkor ő éppen tanul, dolgozik, önkéntes munkát végez, vagy szórakozik.

Külün iparág jelent tehát meg, s az angol „study tours” mintájára nevezhetjük a hasonló profilú cégeket akár „volunteer-tours”-nak is. A szóban forgó cégek hasonló szolgáltatást nyújtanak, közös jellemzőjük, hogy:

- a világ számos pontján, több kontinensen van ajánlatuk,
- az önkéntesség legkülönbözőbb formáit ölelik fel (szociális munka, egészségügy, természetvédelem, kultúra, művészet, rövid- és hosszútávú, hétvége, etc.),
- egyéb, az utazással összefüggő szolgáltatást is végeznek (jegyfoglalás, biztosítás, ügyintézés),
- leginkább az Interneten és az önkéntes központokon keresztül dolgoznak,
- ajánlataik sokszor kiegészül az egyetemi képzéssel, sokszor az előtt végzik a fiatalok.

Sok esetben fizetősek ezek az utak, s az ár megegyezik a különböző fizetős ösztöndíjak összegével, vagy pedig egészen olcsók, attól függően, hogy mit tartalmaz a szolgáltatás (milyen szállás, milyen szervezethez visz önkénteseket, milyen munkára). Az említett szafaris önkéntes munkát például 3000 angol fontért is meg lehet kapni. Ez persze az egyik, kisebb része az ajánlatoknak. A legtöbb ugyanis tényleg csak a koordináló szervezet fenntartásához szükséges pénzt kér, illetve az utazást és a költőpénzt a jelentkezőnek kell fizetnie.

Az Európai Önkéntes Szolgálat (EVS) keretében az önkéntesség beépül az Európai Unió ifjúság- és oktatáspolitikájába, a koordinációs irodákat pedig minden országban megtaláljuk. Hasonló szervezet többek között (YAP, ICYE, Alliance) például a Service Civil International (SCI) is. Az SCI-t a háború után Svájcban, Európa újjáépítésére hozták létre, ma azonban a világ egyik legnagyobb önkéntes szervezete, s a legtöbb országban működtet irodát is.

A nemzetközi önkéntes programok természetesen összetett hatással vannak a helyi közösségekre. Ez külön tanulmány témája lehetne, de a világtól elzárt, kis falvakban megjelenő, a világ számos pontjáról érkező fiatalok többszínűséget visznek a helyi életbe, s ez rejtetten hatással van az ottani fiatalokra, akiknek ez mintát jelenthet és lehetőséget teremthet.

8. Önkéntesek Nemzetközi Éve

Az ENSZ által 1995-ben összehívott, a Társadalmi Fejlődésről és Egyéb Kezdeményezésekről szóló koppenhágai világ csúcstalálkozón mintegy 117 ország fejezte ki elkötelezettségét, hogy intézkedéseket tesz a szegénység mérséklése, a teljes foglalkoztatás támogatása és a társadalmi integráció biztosítása érdekében. A csúcstalálkozó állásfoglalásában a résztvevők hangsúlyozták az önkéntesség és az annak szellemében tevékenykedő közösségek és szervezetek társadalmi és gazdasági haladásban betöltött szerepének fontosságát.

A csúcstalálkozó állásfoglalásának végrehajtására összehívott Közgyűlés előkészítése során a japán kormány javaslatot tett arra, hogy a tagállamok - az ENSZ keretében folytatott munkájuk során - fordítsanak különös figyelmet az önkéntességnek a társadalmi és gazdasági fejlődésben betöltött jelentőségére. Ennek hatására az ENSZ Közgyűlése, az 1997. november 20-án megtartott ülésén, 123 ország – köztük Magyarország - támogatásával a 2001. évet az Önkéntesek Nemzetközi Évének nyilvánította.

A Közgyűlés határozata alapján az Önkéntesek Nemzetközi Éve keretében megvalósuló programoknak négy célt kell szolgálniuk:

- növekedjen az önkéntesség társadalmi elismertsége;
- erősödjön az önkéntes szervezeteknek a kormányzat és a helyi hatóságok általi elismertsége;
- a kormányok dolgozzák ki az önkéntes munkavégzés támogatási rendszerét;
- álljon fel egy, a média által támogatott, a tapasztalatcserét szolgáló nemzetközi információs hálózat.

8.1. Az Önkéntesek Nemzetközi Éve Magyarországon

Az ENSZ Közgyűlésének hatására számos magyarországi civil- és egyházi szervezet, illetve kormányzati hivatal megerősítette az önkéntesekkel, az önkéntességgel összefüggő tevékenységét. 2000. október 18-án többek között e szervezetek és hivatalok részvételével került megrendezésre az Önkéntesek Nemzetközi Éve magyarországi programjának első hivatalos összejövetele, melyen közel 70 civil-, és öt egyházi szervezet, a Miniszterelnöki Hivatal és hat minisztérium képviselői vettek részt. Az Önkéntesek Nemzetközi Éve az önkéntesség szervezettségét tekintve mérföldkőnek bizonyult Magyarországon.

A találkozó résztvevői meghatározták az Önkéntesek Nemzetközi Éve magyarországi programjainak céljait:

- az önkéntesség társadalmi elismertségének növelése;
- az önkéntes munkavégzéssel kapcsolatos jogi környezet feltérképezése, és javaslatok kidolgozása a szükséges jogszabályi változtatásokra;
- a civil- és a kormányzati szektor együttműködésének fejlesztése és eddigi eredményeinek felmutatása;
- az önkéntességgel kapcsolatos képzési tematikák gyűjtése, rendszerezése, javaslatok kidolgozása;
- az önkénteseket foglalkoztató szervezetek munkájának, kutatások útján való megismerése.

Az Önkéntesek Nemzetközi Éve magyarországi programsorozata, valamint az Önkéntesség Magyarországon című konferencia (2002.11.22. Budapest) dokumentumai leginkább a jogi problémákra hívták fel a figyelmet. A magyar jogrendszerben az önkéntes véradáson és az önkéntes ifjúsági építőtáborokon kívül nincsen nyoma az önkéntes segítők többszázrezres tömegének és az általuk elvégzett többmilliónyi segítői munkaóra többmilliárd forintban is kifejezhető hasznának.

Ezen túl a jogrendszer jogi korlátokat is tartalmaz az önkéntesség szempontjából, melyek a következők: az önkéntesek segítő munkájával kapcsolatos költségek elszámolási nehézségei, az önkéntes segítőknek a munkavégzéssel kapcsolatosan juttatott természetbeni juttatás elszámolási és adózási kérdései, a munkajogi értelemben vett "fekete-munkától" való elhatárolás problémái, az idegenrendészeti akadályok (külföldiek itteni segítő munkájának illetve magyar állampolgárok külföldi önkéntesként működésének vízum, tartózkodási engedély problémái).

Jogi szabályozási hiányok:

- az államháztartás alrendszereiből meghirdetett pályázatok önerős követelményével kapcsolatosan (az önkéntesek munkaórái éppen olyan önerőt jelenthessenek, mint a pénz, a vagyontárgy vagy a szolgáltatás);
- az önkéntes segítői magatartás adójogi ösztönzésének hiánya (például az adományozás egyik típusaként elismeréssel);
- a munkajogi szabályozásból hiányzó elem a munkáltatók által kötelezően biztosítandó minimális mértékű munkaidő-kedvezmény hiánya;
- az önkéntes segítői tevékenység kivétele a munkanélküli ellátás mellett végezhető tevékenységek köréből;
- sőt az intézményes kapcsolódás megteremtésének hiánya az önkéntes segítés illetve a munkaerő-gazdálkodás állami rendszere között.

Az Önkéntes Konferencián a szakemberek a következő jogi szabályozási keretet, tervezetet ismertették, ami optimális lenne az önkéntes segítők tevékenységével kapcsolatosan:

- Széles társadalmi körben intézményesíti az önkéntes segítség jogviszonyát (az ajándékozáshoz, közérdekű kötelezettségvállalás polgári jogi szabályozásához hasonlóan), s ezzel elkerülhetővé teszi azokat a jelenlegi jogalkalmazási csapdákat, amelyek abból erednek, hogy az önkéntes segítőt - ilyen jogintézmény hiányában - a jogalkalmazók nem tudják máshova besorolni, mint a munkavállalói, megbízotti, vállalkozói körbe. Ez a lépés megszüntetné tehát az önkéntes segítség kifejezetten hátránnyal sújtását.
- Szűkebb társadalmi körben (közhasznú minősítéshez kapcsolódva, vagy az SZJA 1 %-hoz hasonló szabályozást követve, esetleg önálló normatív minősítési rendet kidolgozva) a közhasznú önkéntes segítséget támogassa, ösztönözze - abban a körben tehát, amelyben az állam számára az önkéntes segítség hiányzó forrást pótol vagy közfeladat ellátásában közreműködést valósít meg egy hiányzó tevékenység gyakorlásával. Ez a lépés megteremtené az önkéntes segítséget támogató jogi környezetet.
- Figyelembe veszi az alábbi követelményeket:
 - a) Szervezetsemleges legyen a jogi szabályozás (például ne állapítsa meg az egyesületi tagsági jogviszony és az önkéntes segítői jogviszony összeférhetetlenségét, mert ez a civil nonprofit személyegyesülések hátrányos helyzetbe hozását jelentené a vagyonegyesülésekkel szemben.);
 - b) Megkülönbözteti a szabályozás során a tartós, a rendszeres illetve alkalmi önkéntes segítséget.
 - c) Vita alakult ki az önkéntes segítő életkorának a jogi szabályozásban történő figyelembevételével kapcsolatosan. A szekció kompromisszumra jutott abban a megállapításban, hogy az önkéntes segítség joga inkább az egyesülési joghoz hasonlít, mintsem a munkaviszonyhoz, ezért nem magát az önkéntes segítség jogát kell életkorhoz rendelni, hanem azokat a korlátozásokat kell hatékonyan érvényesíteni az önkéntes segítség során is, amelyek a gyermekek jogait mindenkivel szemben és minden tevékenység során védik.

A konferencia másik fontos dokumentuma az önkéntességre való nevelés fontosságára hívja fel a figyelmet:

- Az önkéntességre nevelés alapja egy olyan társadalom, ahol van jelentősége a gesztusoknak, és ahol a javak és a tudás felhalmozása mellett a másokra való odafigyelés, az elesetteken és a rászorulókon való segítség is érték.
- Az önkéntességre nevelést nem lehet kizárólag az iskola hatáskörébe utalni. Minden a családban kezdődik, az iskola és a tágabb közösségek ezt legfeljebb megerősíthetik
- Az önkéntességre nevelésben szerepet kell játszania a nem-formális (iskolán kívüli) nevelésnek is.
- A kibontakozó információs társadalomban az önkéntességre nevelés része az élethosszig tartó tanulás folyamatának.
- Igény és szükség lenne az önkéntesség megjelenítésére a pedagógusképzésben, és az iskola szülőkkel való kommunikációjában egyaránt.

Ezeket túl az Önkéntesek Nemzetközi Éve Magyarországon és világszerte is a következő célkitűzéseket tette:

- a média sikerebb bevonása az önkéntesség támogatásába,
- a piaci szektor sikerebb bevonása az önkéntesség támogatásába,
- az önkéntességgel kapcsolatos infrastruktúra megerősítése,
- kormánytámogatások megszerzése az önállóság elvesztése nélkül,
- az önkéntesség társadalmi hasznosságának, jelentőségének mérése és kommunikációja.

Az Önkéntes Központ Alapítvány irányításával Magyarországon jelenleg folyik az önkéntes segítői tevékenység elismeréséről szóló törvényjavaslat előkészítése.

III. Összefoglalás

A következőkben az International Association for Volunteer Effort ajánlásainak segítségével megpróbálom összefoglalni az önkéntességgel kapcsolatos legfontosabb kihívásokat és célokat Magyarország számára.

- Az önkéntesség kormányzati támogatása
 - a) Felelős kormányzati szervezeti egység létrehozása az önkéntes-politika koordinálására, valamint az önkéntes és a magánszektorral való kapcsolattartásra;
 - b) Az önkéntes kezdeményezéseket támogató kormányzati tényezők "kötségvetési vonalának" kiépítése, együttműködése;
 - c) Az önkéntesek nagyobb arányú bekapcsolása az állami szektor által nyújtott szolgáltatásokba;
 - d) A köztisztviselők önkéntes szervezeti részvételét támogató lehetőségek megteremtése;
 - e) Az önkéntes szektor hatékony infrastruktúrájának finanszírozása országos és helyi szinten az önkéntesek részvétele érdekében.

- A társadalmi tudatosság növelése
 - a) Együttműködés a tömegkommunikációs partnerekkel az önkéntességről alkotott pozitív kép kialakítása és a részvételi lehetőségek megismertetése érdekében;
 - b) Az információs technológiában rejlő lehetőségek alkalmazása a potenciális önkéntesek elérésére;
 - c) Az önkéntesség megbecsülése érdekében olyan kitüntetési rendszer megteremtése, ami a társadalmi megítélés szerint komoly elismerésnek számít;
 - d) Nagyszabású események vagy az önkéntességnek szentelt "napok" szervezése az önkéntes munka közismertté tételére.
 - e) A fiatalok részvétele az önkéntes munkában;

- f) Az önkéntesség megismertetése és támogatása az oktatási rendszerben és az ifjúsági szolgálatokon keresztül;
 - g) Sajátos, az önkéntességre ösztönző ifjúsági programok kifejlesztése;
 - h) Az önkéntes tevékenység elismerési rendszerének megteremtése;
 - i) Együttműködés a médiával és más, a fiatalok számára mintaadó tényezőkkel annak érdekében, hogy az önkéntességet vonzóbbnak találják, és újdonságait megismerjék.
- Támogató környezet kialakítása
 - a) A munkaerőpiacihoz és munkajoghoz hasonló szabályozás és védelem azoknak, akik önkéntes munkát vállalnak szabadidejükben;
 - b) Adókedvezmények az önkéntes programok létrehozása és támogatás érdekében a társadalmi élet minden területén;
 - c) A jogalkotási folyamatban az önkéntességre gyakorolt pozitív hatások erősítése és a negatív hatások kiszűrése;
 - d) Az állampolgári részvétel biztosítása a közigazgatás minden területén, a tervezéstől és a szakmapolitikai célok meghatározásától a szolgáltatások megvalósításáig, a monitoring és értékelési folyamatban való részvételig.
 - A magánszektor ösztönzése az önkéntes tevékenység támogatására
 - a) Adókedvezmények és más ösztönzők biztosítása a gazdasági társaságoknak annak érdekében, saját alkalmazottaik önkéntes programokban vegyenek részt;
 - b) A magánszektorban dolgozókat az adózási rendszerbe beépített ösztönzőkkel kell érdekeltté tenni abban, hogy részt vegyenek a közösségi ügyekben;
 - c) Lehetőséget kell találni az ún. "állampolgári hitel" rendszerének megteremtésére, ilyen lehet például a tanulmányi hitel visszafizetésének konstrukciója, vagy mikro-hitel rendszer bevezetése, különösen a nők számára.

IV. Irodalomjegyzék

- A jóléti állam; szerk.: Ferge Zsuzsa, Lévai Katalin; ELTE Szociológiai Intézet
- Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára; NIOK, 1998
- Az ENSZ önkéntes lapja (www.unv.org)
- Beszámoló az Önkéntesek Nemzetközi Éve magyarországi Nemzeti Bizottság tevékenységéről in: www.onkentes.hu
- Biczó Henriett: Önként és dalolva; in: Magyar Hírlap, 2001.12.14
- Boros János: A demokrácia filozófiája; Jelenkor – Dianoia, Pécs, 2000
- Czike Klára: Önkéntesség számokban; in: www.onkentes.hu
- Egyesült nemzetek - közgyűlés (2000. Február 10)
- Egyetemes nyilatkozat az önkéntességről (Párizs, 1990. Szeptember 14)
- Eliot R. Smith - Diane M. Mackie: Szociálpszichológia
- European Voluntary Service (www.sosforevs.org)
- Francis Fukuyama (2000): A Nagy szétbomlás; Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Gondolatok az önkéntességről a második évezred végén - Josefina Fernandez y Barrera előadása az "Önkéntesség újjászületése Közép-Kelet Európában" konferencián; in: www.onkentes.hu
- International Association for Volunteer Effort (www.iave.org)
- Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása; Osiris, Budapest, 1999
- Kondorosi Ferenc: Civil társadalom Magyarországon, Budapest, 1998
- Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak...; Nonprofit Kutatócsoport – MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1998
- Malgorzata Ochman - Pawel Jordan: Az önkéntesség, mint értékes szervezeti erőforrás (Volunteers: A Valuable Resource); Johns Hopkins University Institute for Policy Studies. Baltimore.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1999, KSH
- Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2000, KSH
- Önkéntes konferencia záródokumentuma; in: www.onkentes.hu)
- Önkéntesség a magyar jogban; in: www.onkentes.hu

- Robert D. Putnam (2000): *Bowling Alone - The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster. New York.
- Service Civil International (www.sci-ivs.org)
- Szamuely László: *A jóléti állam ma*, Budapest, 1985
- Széman Zsuzsa – Harsányi László: *Halak és hálók, kapcsolatok a helyi szociálpolitikában*; Nonprofit Kutatócsoport – MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1999
- *The Entrepreneur's Revolution and You* - William Drayton, az Ashoka alapítója és elnöke (www.ashoka.hu)
- Törvényjavaslat az önkéntes segítői tevékenység elismeréséről; in: www.nonprofit.hu
- Voluntary Service Overseas (www.vso.org.uk)
- *Worldwide Directory of Volunteer Centers, 2000*, The Points of Light Foundation
- www.ciee.org
- www.infoyouth.com
- www.ivr.co.uk
- www.onkentes.hu
- www.sosforevs.org
- www.volunteering.org.uk
- www.workingabroad.com